

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В.Н. КАРАЗІНА**

Факультет геології, географії, рекреації і туризму

Кафедра соціально-економічної географії і регіонознавства

До захисту допустити
Завідувач кафедри _____ Людмила НЕМЕЦЬ
« ____ » _____ 2023 р.

**МУЗЕЙНИЙ ТУРИЗМ
СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ
І ПІВНІЧНОЇ ІРЛАНДІЇ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

Виконала: студентка 4 курсу, групи ГЕ-41,
спеціальності 106 «Географія»
ОПП «Економічна, соціальна географія та регіона-
льний розвиток»
Сімцова Карина Андріївна

Науковий курівник:
к. геогр. н., доцент Ключко Людмила Василівна

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою

Голова ЕК Павло ШУКАНОВ
Секретар ЕК Олена ПЕДЬ
« ____ » _____ 2023 р.

Харків – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРОАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МУЗЕЙНОГО ТУРИЗМУ	6
1.1. Музейний туризм: зміст поняття, особливості	6
1.2. Фактори розвитку музейного туризму	11
1.3. Музеї та їх функції	12
1.4. Класифікація музеїв	21
РОЗДІЛ 2. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ МУЗЕЙНОГО ТУРИЗМУ В ЄВРОПІ ТА СВІТІ	43
РОЗДІЛ 3. ХАРАКТЕРИСТИКА МУЗЕЙНОГО ТУРИЗМУ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ТА ПІВНІЧНОЇ ІРЛАНДІЇ	53
3.1. Загальні відомості про країну	53
3.2. Музеї Великобританії	56
3.3. Просторово-часові особливості розвитку музейного туризму Великобританії	75
ВИСНОВКИ	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	85

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах сьогодення не можна недооцінювати роль музеїв у сучасній економіці. Музеї не лише є охоронцями культурної спадщини та сховищами історичних знань, але також є важливими гравцями у розвитку туризму. Оскільки туризм стає все більш важливим джерелом доходу для країн і регіонів, музеї розглядаються як важливі об'єкти як для внутрішніх, так і для іноземних відвідувачів. Музеї є важливими економічними активами для багатьох територій, міст і регіонів, що забезпечують можливості працевлаштування та генерують дохід для місцевого бізнесу. Соціально-географічні дослідження можуть допомогти визначити економічний вплив музеїв та їхній потенціал для зростання. Наявність історичних пам'яток і музеїв є тією конкурентною перевагою, яка стимулює не тільки зростання туристичних потоків до країн, де розташовані ці об'єкти, але й знижує тиск сезонності.

Суспільно-географічні дослідження музеїв і музейного туризму є актуальними в сучасних умовах, оскільки дозволяють краще зрозуміти взаємодію музеїв і соціально-економічного середовища, в якому вони функціонують. Такі дослідження можуть допомогти визначити чинники, що впливають на розвиток музейного туризму та вплив музеїв на місцеву економіку та суспільство. Це також може дати розуміння того, як музеї можуть бути краще інтегровані в ширший культурний і туристичний сектори і як вони можуть зробити внесок у розвиток інноваційних і сталих туристичних продуктів.

Крім того, соціально-географічне дослідження може допомогти визначити потреби та очікування відвідувачів, а також бар'єри, які заважають людям відвідувати музеї. Цю інформацію можна використати для покращення якості музейних послуг і розробки нових, більш привабливих та інтерактивних експонатів, які приваблюють ширшу аудиторію.

Усі ці факти підтверджують, що створення, розвиток та охорона музейної спадщини є потенціалом для активізації міжнародного туризму та отримання додаткової економічної вигоди для територій.

Отже, вищезазначене підтверджує, що створення, розвиток і охорона музейної спадщини є суттєвим потенціалом для відновлення та активізації туристичної діяльності та отримання грошових надходжень для країн, регіонів, міст.

Метою дослідження є: виявлення потенціалу музеїв і розвитку туризму Великобританії та визначення просторово-часових особливостей розвитку музейного туризму даної країни.

У зв'язку з метою, були сформульовані наступні **завдання**:

- дослідити теоретичні аспекти суспільно-географічного дослідження музейного туризму; визначити фактори розвитку музейного туризму;
- з'ясувати зміст поняття «музей», розкрити функції, що виконують музеї; розглянути схеми класифікації музеїв;
- дослідити історичні особливості розвитку музейної справи та музейного туризму в світі та Європі;
- розглянути ресурсну базу та особливості розвитку музейного туризму у Великій Британії та Північній Ірландії.

Об'єктом дослідження є музейний туризм, **предметом** виступають просторово-часові особливості розвитку музейного туризму Великобританії.

Аналіз попередніх досліджень. У розвитку сучасної науки, культури та суспільства роль та значення музеїв є безсумнівним і тому виступає предметом міждисциплінарних та спеціальних досліджень учених різних галузей та наукових напрямків. Розвиток музейних установ як осередків історико-культурної спадщини, а також їх роль у розвитку певних територій розглядається в роботах багатьох вітчизняних та закордонних учених, у тому числі фахівців широкого кола культурологічних, історичних, соціальних і географічних наук, туризмознавства та музеєзнавства. Більшість науковців, серед яких Бенеш І., Варейро Л., Камерон Д., Любіцева О., Льюїс Дж., Неуступний І., Разгон А., Рів'єр Ж.-А., Романуха О., Сілва С., Соуза Б., Странський З., Уміда А. Утанова, Шпарага Т., Юренева Т. вважають музей важливим елементом культурної спадщини соціуму, а його наявність – однією із суттєвих конкурентних переваг території. Зростаючу роль музеїв в економічному розвитку країн та регіонів і міжнародному

туризмі у ХХІ столітті відзначають і експерти Міжнародної ради музеїв. Схожих висновків приходять експерти Всесвітньої туристичної організації, які вважають музеї важливим фактором сталого розвитку територій. Тобто, незважаючи на те, що суттєва доля музеїв є неприбутковими організаціями, їхній економічний потенціал для розвитку країн, регіонів, міст є значним, але недостатньо розкритим.

Джерельна база. Під час підготовки та написання кваліфікаційної роботи бакалавра було використано офіційні сайти Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), Асоціації музеїв (МА), Міжнародної ради музеїв (ICOM), Американського альянсу музеїв (АММ), Євростату та міжнародного баку даних, а також офіційні сайти музеїв Великобританії, різноманітні джерела, довідники, туристичні карти, тощо, що стосувалося теми дослідження. Також при виконанні дослідження були використані монографічні видання, навчально-методичні посібники, статті, що опубліковані у фахових виданнях України, статті в закордонних виданнях, а також тези конференцій, що суттєво збагатили теоретичний апарат нашого дослідження.

Структура роботи. Робота має вступ, три розділи, список використаних джерел, що нараховує 82 найменування, додатки. Загальний обсяг роботи становить 94 сторінки. Робота містить 3 таблиці, 30 рисунків, що включають графіки, діаграми, картосхеми, структурно-логічних схеми, фотографії тощо.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МУЗЕЙНОГО ТУРИЗМУ

1.1. Музейний туризм: зміст поняття, особливості

Музеї еволюціонували та розширили свою місію за межі простого збереження та демонстрації спадщини. Вони стали важливими гравцями у просуванні соціальних та економічних змін, особливо в контексті туризму та місцевого розвитку. Музеї можуть запропонувати унікальний та захоплюючий досвід, який сприяє зростанню місцевої економіки та сприяє соціальній інтеграції та діалогу. Вони також можуть відігравати важливу роль в освіті та залученні громади, створюючи відчуття причетності та гордості за місцеву спадщину. Таким чином, музеї мають потенціал для збагачення культурної, соціальної та економічної структури суспільства.

Аналіз зарубіжної літератури показав, що тотожними з поняттям *музейний туризм* є *Cultural tourism*, *Heritage tourism*, *Cultural heritage tourism* та інші, що перекладаються як культурний туризм, культурно-пізнавальний туризм, туризм культурної спадщини. Слід зазначити, що поняття культурний туризм ширше за культурно-пізнавальний.

У вітчизняній літературі *культурний туризм* визначається як форма туризму, метою якого є знайомство з культурним середовищем місця відвідування та культурою, включно з ландшафтом, знайомство з традиціями жителів та їхнім способом життя, художньою культурою та мистецтвом, різними формами проведення дозвілля місцевих жителів [1].

В англomовній літературі *культурний туризм* визначається як подорож, що передбачає вивчення мистецтва, історії, спадщини та культури місця призначення. Він може включати такі види діяльності, як відвідування музеїв, історичних місць, культурних подій та фестивалів [13].

Культурний туризм може включати відвідування культурних заходів, музеїв, об'єктів культурної спадщини, контакти з місцевими жителями. Термін

«**культурний туризм**» з'явився у 80-х ХХ століття, і бере свій початок від так званого «туризму спадщини», явища, що через багато причин стало дуже популярним у всьому світі з 70-х років минулого століття. Відтоді культурна спадщина інтерпретується як літературна, історична, мистецька, військова. Хоч термін «**культурний туризм**» охоплює знайомство з усіма визначними пам'ятками, але більшою мірою пов'язаний із мистецькою спадщиною, такою як архітектура та мистецтво [61].

Західні дослідники визначають **культурний і культурно-пізнавальний туризм** як подорожі, спрямовані на активне сприйняття гуманітарної сфери та спадщини, заходи, що репрезентують історію та долю людей минулого і сьогодення. Спадщина (Heritage) визначається як елемент успадкованого минулого, що високо цінується. **Культурно-пізнавальний туризм** визначається як туристична галузь, яка розвивається завдяки спадщині. **Культурно-пізнавальний туризм** у зарубіжних дослідженнях вважається більш ніж просто відвідуванням історичних місць, це особиста зустріч із традиціями, історією та культурою. Він заснований на концепції, що кожна спільнота має свою історію. До **культурно-пізнавального туризму** відносять і **музейний туризм** [65]. **Туризм культурної спадщини** дає можливість людям глибше пізнати культуру, відвідувати визначні пам'ятки, особливі історичні або культурні місця, брати участь у культурних заходах. Очевидно, **туризм культурної спадщини** – це подорож з метою дізнатися про місця, артефакти та види діяльності, що представляють автентичну історію і людей минулого та сьогодення, включно з культурно-історичними та природними ресурсами. До **туризму культурної спадщини** американські дослідники відносять: пам'ятки, пам'ятники, музеї, художні галереї, театри, фестивалі, концерти або виступи, культурно значущі райони або спільноти [6]. Більшість туристичних промоутерів, думаючи про «культурний» або «культурно-пізнавальний» туризм, насамперед уявляють історичні музеї. У 1990-2000-х роках **культурно-пізнавальний туризм** привернув увагу зарубіжних дослідників. Головним чином це відбувається тому, що країни, що розвиваються, потребували підтримки міжнародної спільноти для захисту власної

спадщини. Крім того, **культурний туризм** є однією з найприбутковіших галузей індустрії туризму та є потужним інструментом економічного розвитку. Зарубіжні дослідники одностайно підкреслюють, що музеї відіграють важливу роль в організації туризму та дозвілля. Сучасні музеї більше не можуть сидіти склавши руки і чекати, що люди почнуть стояти в чергах. Їхня роль змінилася, коли фокус перемістився на потребу збільшення музейної аудиторії. Є багато зарубіжних досліджень, присвячених музейній аудиторії. Вперше цією проблемою почали займатися британські та американські дослідники, ввівши термін «розвиток аудиторії» [2].

Тому в 1986 році Р. Майлз, британський дослідник і керівник відділу громадського обслуговування Британського музею, опублікував статтю під назвою «Музейна аудиторія», в якій розділив музейну аудиторію на три категорії: реальна аудиторія, потенційна аудиторія і «Цільова аудиторія» відвідувачів [73]. У Центральній Європі до цього питання звернулися значно пізніше, аналізуючи процес покращення обслуговування відвідувачів музеїв та охоплення нової аудиторії. Музейні фахівці все активніше шукають відповіді на фундаментальні питання про музейну аудиторію, виставки та програми. У статті британського дослідника А. Хаузена розглядаються характеристики відвідувачів музею, опитаних в Інституті сучасного мистецтва (ICA) у Бостоні [66]. Вона визначила три ключові виміри дослідження музейної аудиторії: *демографічний* (вік, стать та освіта відвідувачів), *поведінковий* (відкриті запитання про експонати та експонати тощо) і *розвиток* (визначення типів мислення, особливо індивідуального розуміння). А. Хаузен стверджує, що помилково вважав, що відвідувачі музею мають лише одну потребу, інтерес і розуміння. Існують індивідуальні відмінності в характеристиках відвідувачів різних музеїв та інших місць.

Дослідник Австрійського інституту культури та експерт із музейної аудиторії К. Валтл зазначає, що музеї без відвідувачів виглядають млявими, як порожні зали без будь-якої мети. На його думку, ключовою роллю музеїв завжди було обслуговування відвідувачів. Сучасні музеї повинні пропонувати відвідувачам різноманітний досвід, одночасно створюючи середовище для навчання, освіти та

розваг. Популярними є музеї з місцями для відпочинку, спілкування, споглядання та емоцій [77].

Освітній туризм, з іншого боку, передбачає подорожі з метою отримання знань і навичок. Він може включати такі види діяльності, як відвідування майстер-класів, конференцій і семінарів, участь у програмах навчання за кордоном або відвідування навчальних закладів, таких як університети і дослідницькі центри [56].

Як культурний, так і освітній туризм може надати цінні можливості для особистого збагачення, міжкультурного обміну та навчання, а також сприяти економічному розвитку дестинацій, які відвідують.

У рамках культурного туризму відносно недавно виникло спочатку відгалуження, а сьогодні вже самостійний напрямок – це **музейний туризм**.

Отже, **музейний туризм** відноситься до різновиду культурного туризму, який передбачає відвідування музеїв та інших закладів культури. Це форма подорожі, яка зосереджується на дослідженні історії, мистецтва та культури певного місця призначення через його музеї [3].

Музейний туризм популярний як серед внутрішніх, так і закордонних мандрівників, оскільки музеї часто розглядаються як важливі орієнтири, які відкривають вікно в культурну спадщину країни чи міста. Відвідувачі музеїв можуть дізнатися про широкий спектр тем, включаючи мистецтво, історію, науку, технології та антропологію [73].

Музейний туризм також може мати економічні вигоди для напрямків, які його пропонують. Музеї та заклади культури можуть залучити значну кількість відвідувачів, які також можуть підтримувати місцеві підприємства, такі як ресторани, готелі та магазини.

Деякі популярні приклади напрямків музейного туризму включають Лувр у Парижі, Британський музей у Лондоні, Смітсонівський інститут у Вашингтоні, округ Колумбія, та Національний палац-музей у Тайбеї та ін.

Таким чином, **музейний туризм** – це термін, який використовується для опису подорожі з метою відвідування музеїв як основної чи другорядної мети

подорожі. Це стає дедалі популярнішим видом туризму, музеї по всьому світу щороку приваблюють мільйони відвідувачів.

Огляд наукової фахової літератури про *музейний туризм* показує, що концепція вивчалася з різних точок зору, включаючи мотивацію відвідувачів, вплив музеїв на місцеву економіку, роль технологій у покращенні музейного досвіду та виклики, з якими стикаються музеї в управління потоком відвідувачів [82].

Однією з найпоширеніших тем у літературі є *мотивація відвідувачів* до музейного туризму. Кілька досліджень виявили низку мотивацій, включаючи освітні, культурні, соціальні та розважальні фактори. Відвідувачам часто цікаво дізнатися про історію, мистецтво та культуру країни, а музеї надають для цього унікальну можливість [81].

Іншою темою в науковій літературі є *економічний вплив музейного туризму*. Багато досліджень показали, що музеї можуть бути значними рушійними силами економічного зростання як через прямі витрати відвідувачів, так і через мультиплікаційний ефект від додаткових витрат у місцевому бізнесі. Це призвело до збільшення інвестицій у музейну інфраструктуру, таку як нові приміщення та виставки, щоб залучити більше відвідувачів і підняти місцеву економіку [67, 79].

Технології також є важливим фактором *музейного туризму*. Використання цифрових технологій, таких як віртуальна реальність та інтерактивні дисплеї, змінило музейний досвід, дозволяючи відвідувачам взаємодіяти з експонатами новими та захоплюючими способами. Однак деякі вчені висловлюють занепокоєння з приводу того, що технології можуть відволікти від традиційного музейного досвіду та ще більше виключити тих, хто не має доступу до цифрових пристроїв [76].

Наукова література про *музейний туризм* також висвітлює проблеми, з якими стикаються музеї в управлінні потоком відвідувачів. Музеї повинні збалансувати потребу залучати відвідувачів з необхідністю зберігати та захищати свої колекції, а також забезпечувати позитивний досвід відвідувачів. Це може

включати управління натовпом, впровадження заходів безпеки та розробку стратегій, щоб залучити відвідувачів і надати їм значущий досвід.

Загалом наукова фахова література про **музейний туризм** підкреслює важливість музеїв як культурних інституцій та рушійних сил економіки, а також необхідність збалансування інтересів відвідувачів, місцевих громад та зацікавлених сторін музею.

1.2. Фактори розвитку музейного туризму

За останні кілька десятиліть **музейний туризм** став популярною формою подорожей, що зумовлено рядом *соціальних, культурних та економічних факторів*. Одним із ключових факторів стало зростання світової індустрії туризму, яка зробила подорожі доступнішими та доступнішими для мільйонів людей у всьому світі [72].

Оскільки подорожі стали більш поширеними, з'явився інтерес до вивчення історії, культури та мистецтва інших регіонів і країн. Музеї з їх колекціями артефактів, предметів мистецтва та історичних об'єктів пропонують мандрівникам ідеальний спосіб познайомитися з культурою та історією місця призначення.

Крім того, багато музеїв відреагували на зростання туризму розширенням своїх приміщень, створенням нових виставок та інвестуванням у цифрові технології для покращення досвіду відвідувачів. Це зробило музеї більш привабливими для широкого кола мандрівників, у тому числі для тих, хто, можливо, раніше не розглядав відвідування музею як частину свого маршруту подорожі.

Іншим фактором, що сприяв появі музейного туризму, стало визнання економічної вигоди, яку музеї можуть принести місцевим громадам. Музеї можуть отримувати дохід від продажу квитків, сувенірних магазинів та інших послуг, а також створювати робочі місця та підтримувати місцевий бізнес [62].

Нарешті, розвиток соціальних медіа та інших цифрових платформ також відіграв свою роль у появі **музейного туризму**. Мандрівники тепер можуть лег-

ко ділитися враженнями від музеїв з іншими, що може допомогти популяризувати музеї та заохотити інших відвідувати їх.

Загалом появу *музейного туризму* можна розглядати як відповідь на зміну соціальних, культурних та економічних умов, а також як спробу музеїв пристосуватися до потреб та інтересів сучасних мандрівників та відвідувачів.

1.3. Музеї та їх функції

Термін «музей» походить від грецького слова «mousetion», яке спочатку означало храм або святилище, присвячене музам, богиням мистецтв і наук у грецькій міфології. Ці храми часто асоціювалися з центрами навчання та інтелектуальних досліджень і вважалися священними місцями натхнення та творчості [17].

Музеї допомагають людям зрозуміти світ, використовуючи об'єкти та ідеї для інтерпретації минулого та сьогодення та дослідження майбутнього. Музеї зберігають та досліджують колекції, а також роблять предмети та інформацію доступними в реальному та віртуальному середовищах. Музеї створюються в суспільних інтересах як постійні некомерційні організації, які створюють довгострокову цінність для громад.

Сучасне поняття музею як громадської установи для збереження, вивчення та експонування мистецтва, артефактів та інших об'єктів культурного, історичного чи наукового значення виникло в Європі в епоху Відродження. У цей період заможні колекціонери почали збирати великі колекції предметів мистецтва та старовини, часто виставляючи їх у приватних галереях або експонатах [46].

В епоху Середньовіччя термін «музей» вийшов з ужитку і не використовувався зазвичай для позначення установ, які збирали та виставляли об'єкти культурного чи наукового значення.

Лише у XVIII-XIX століттях у Європі та інших частинах світу почали створювати громадські музеї, що призвело до широкого використання терміну «музей» для позначення цих важливих культурних установ.

Тільки в епоху Відродження в Європі ідея музею як громадської інституції почала знову з'являтися, оскільки заможні колекціонери почали збирати великі колекції предметів мистецтва та старовини, які були призначені для перегляду та оцінювання ширшою аудиторією. Однак ці ранні колекції часто зберігалися в приватних галереях або експонатах, а не в державних установах, присвячених збереженню та експонуванню культурної спадщини.

Оскільки інтерес до цих колекцій зростає, вони ставали більш доступними для громадськості, що зрештою призвело до створення публічних музеїв у XVIII і XIX століттях. Термін «музей» вперше був використаний для опису таких установ наприкінці XVII століття, і з тих пір використовується для позначення цих важливих культурних установ [49].

В епоху Відродження термін «музей» був відроджений і переосмислений для опису типу закладу, який збирав, зберігав і виставляв об'єкти культурного, наукового та історичного значення. Це відродження концепції музею було частиною ширшого культурного та інтелектуального руху, який прагнув заново відкрити та відзначити досягнення стародавніх цивілізацій, зокрема стародавніх Греції та Риму.

Одним із найперших і найвідоміших зразків музею епохи Відродження була колекція Медічі у Флоренції в Італії, яка була зібрана могутньою родиною Медічі в XV-XVI століттях. Колекція включала широкий спектр предметів, включаючи стародавні скульптури, картини, рукописи та природні зразки, і була виставлена в кімнаті, відомій як Трибуна, яка була відкрита для публіки.

Інші музеї раннього Відродження включали музеї Ватикану в Римі, які були засновані у XVI столітті та включали колекції стародавньої скульптури, мистецтва та артефактів з усього світу, а також Ешмолівський музей в Оксфорді в Англії, який був заснований у XVII століття і був одним із перших публічних музеїв у світі.

Ці ранні музеї відіграли важливу роль у розвитку сучасної музейної концепції, яка виникла у XVIII та XIX століттях із заснуванням багатьох пуб-

лічних музеїв у Європі та інших частинах світу. Сьогодні музеї продовжують відігравати важливу роль у збереженні, вивченні та експонуванні культурних, наукових та історичних об'єктів і є важливою частиною нашої спільної культурної спадщини.

Натомість колекції мистецтва, артефактів та інших предметів часто розміщувалися в королівських палацах, церквах і монастирях і зазвичай не були доступні для широкої публіки.

У період Просвітництва концепція музею розвивалася, щоб відобразити зміну інтелектуальних і соціальних настроїв того часу. Оскільки європейські суспільства ставали більш світськими та раціональними, музеї почали більше зосереджуватися на наукових та освітніх цілях, а не просто демонструвати колекції багатих меценатів чи монархів.

Одним із підходів, що виникли в епоху Просвітництва, була ідея «універсального музею», метою якого було зібрати та показати об'єкти з широкого діапазону культур та історичних періодів, щоб забезпечити повне уявлення про історію та культуру людства. Прикладом цього підходу були такі установи, як Британський музей у Лондоні, який був заснований у 1753 році і мав на меті збирати та зберігати «всі предмети старовини, мистецтва та ремесла всіх країн, усіх віків і всіх народів» (Закон про Британські музеї, 1753).

Іншим підходом, що виник в епоху Просвітництва, була ідея музею як центру наукових досліджень і відкриттів. Такий підхід підкреслював важливість ретельної каталогізації та аналізу музейних колекцій і заохочував розвиток нових наукових дисциплін, таких як археологія та етнографія. Королівський кабінет природної історії в Парижі, заснований у 1635 році, був одним із перших музеїв, які прийняли цей підхід, і відіграв ключову роль у розвитку природної історії як наукової галузі.

Загалом період Просвітництва ознаменував значну зміну ролі та призначення музеїв: від обслуговування інтересів багатих колекціонерів і монархів до обслуговування потреб суспільства в цілому шляхом збереження, вивчення та передачі знань про світ природи та людські культури.

У XIX столітті музеї продовжували розвиватися і розвиватися як важливі соціально-культурні інститути. У цей період багато музеїв стали більш зосередженими на обслуговуванні потреб та інтересів ширшої аудиторії, а не лише наукових дослідників і вчених.

Однією з ключових подій цього періоду стало зростання моделі «публічного музею», яка мала на меті зробити музейні колекції більш доступними та актуальними для ширшого кола людей. Це включало створення виставок і експозицій, які були візуально привабливішими та привабливішими, а також розробку освітніх програм і ініціатив, які мали на меті з'єднати музейні колекції з широким загалом.

До початку XX століття музей був визначений як колекція предметів, що цікавлять науковців, систематизованих і експонованих відповідно до наукової методики. Проте демократизація музею, що відбулася в XIX столітті, призвела до нового акценту на ролі музею як культурно-освітнього закладу, який обслуговує потреби та інтереси ширшої аудиторії.

Як наслідок, багато музеїв почали віддавати пріоритет залученню громадськості та освіти у своїх заявах про місію та розробили низку нових програм та ініціатив, спрямованих на те, щоб зробити свої колекції більш доступними та актуальними для різноманітних аудиторій. Це включало створення інтерактивних виставок і мультимедійних дисплеїв, пропонування екскурсій і освітніх програм, а також залучення до роботи з громадськістю та співпраці.

Загалом, демократизація музеїв у XIX столітті та пізніше мала глибокий вплив на визначення та функції музеїв і допомогла утвердити їх як важливі культурні установи, які відіграють життєво важливу роль в освіті, дослідженнях та залученні громадськості.

Аналіз наукової літератури показав існування багатьох тлумачень поняття «музей» в залежності від підходів та сфери наукових досліджень науковців, що підтверджує багатогранність та складність даного терміну.

Трактування музеїв як *науково-дослідних і культурно-освітніх закладів* є загальноприйнятим поглядом у галузі музеєзнавства. Згідно з цим тлумачен-

ням, музеї виконують низку *соціальних функцій*, зокрема збір, документування, зберігання, вивчення та експонування об'єктів історії, культури та природи [47].

З точки зору їх *науково-дослідницької функції*, музеї відіграють вирішальну роль у документуванні та вивченні світу природи та людських культур. Це передбачає збір і каталогізацію зразків і артефактів, проведення досліджень цих об'єктів, а також обмін знаннями та досвідом з іншими дослідниками та вченими [48].

Водночас музеї є також культурно-освітніми установами, які обслуговують потреби та інтереси ширшої громадськості. Це передбачає розробку експонатів і експозицій, які є візуально привабливими та інформативними, а також пропонують освітні програми та заходи, спрямовані на залучення відвідувачів і сприяння навчанню протягом усього життя.

Для виконання цих функцій музеї повинні здійснювати цілий комплекс видів діяльності, включаючи збір, облік, зберігання, вивчення та популяризацію. Це передбачає розробку та підтримку всебічних колекцій, розробку ефективних стратегій управління та збереження, проведення досліджень та аналізу цих об'єктів, а також обмін цими знаннями з ширшою аудиторією через виставки, освітні програми та ініціативи з поширення інформації.

Загалом тлумачення музеїв як науково-дослідницьких і культурно-освітніх закладів відображає різноманітну та багатогранну природу цих закладів і підкреслює їхню важливість у збереженні та поширенні знань і розуміння природного світу та людських культур.

В Законі України «Про музеї і музейну справу» музей визначається як «...науково-дослідний та культурно-освітній заклад, створений для вивчення, збереження, використання та популяризації музейних предметів та музейних колекцій з науковою та освітньою метою, залучення громадян до надбань національної та світової культурної спадщини...» [10].

Міжнародна рада музеїв (ICOM) визначає музей як «некомерційну постійну установу, яка служить суспільству та його розвитку, відкрита для гро-

мадськості, яка отримує, зберігає, досліджує, передає та демонструє матеріальну та нематеріальну спадщину людство та його довкілля для цілей освіти, навчання та задоволення» [28].

Тоні Беннет у своїй книзі «Народження музею» визначає музей як «інституційний апарат, який організовує та передає знання про світ за допомогою збирання, упорядкування та демонстрації об'єктів» [55].

Шерон Макдональд у своїй книзі «Виставлення культур: поетика та політика музейного показу» визначає музей як «місце репрезентації, де демонструються об'єкти, і де цим об'єктам надається значення через різні форми інтерпретації» [71].

За словами К. Валтла, сьогодні функція і роль музеїв в Австрії змінюється від збирання, документування, збереження та дослідження до підходу, орієнтованого на відвідувача. Водночас важливою є і *головна функція музею* як центру знань, місія якого полягає в наданні освітнього досвіду, що є ключовим завданням обслуговування відвідувачів музею. Якість музейних колекцій, яка вважається основним фактором у рішенні потенційного відвідувача відвідати музей чи галерею, тепер поступається місцем ключовому фактору взаємодії між середовищем і колекціями.

Н. Котлер та Ф. Котлера, відомі американські маркетологи та дослідники музейного маркетингу, зазначають, що успішні музеї повинні забезпечувати відвідувачам естетичну та емоційну задоволеність, можливість святкування та вивчення, відпочинок та можливість спілкування [69].

Важливою частиною аудиторії будь якого музею є туристи. Зазначена категорія відвідувачів музею є доволі різноманітною та строкатою. Це можуть бути люди різного віку, сімейного стану, рівня освіти, професій, різних фізичних можливостей, можуть приходити групами або самотійно, надовго або на обмежений час. Усіх їх об'єднує інтерес до музею, бажання брати участь у відвідуванні його експозицій, брати участь і отримувати емоції від різноманітних форм культурно-просвітницької діяльності.

У зарубіжному та вітчизняному музеєзнавстві дві історично сформовані функції визначають конкретну специфіку діяльності музеїв, тобто статус і роль музеїв у суспільстві і культурному середовищі, і вважаються основними – це *освітньо-виховна функція та функція документування*. Функція документування реалізується через процес збирання і збереження конкретних документів – музейних предметів, що відображають розвиток природи і суспільства. Сутність музейної документації полягає в процесі виявлення та відбору музеями природних і створених людиною об'єктів, що виступають автентичним підтвердженням історії та еволюції людства.

Функція документування полягає в задоволенні потреб суспільства та культури і реалізується вона в процесі збирання, зберігання та дослідження музейних фондів. *Просвітницька функція* здійснюється шляхом використання інформаційно-виражальних властивостей музейних колекцій для задоволення пізнавальних, культурних та інших потреб суспільства. Здійснюється в різних формах експозиційної та культурно-освітньої роботи музеїв. Фахівці, які працюють у галузі музеєзнавства, поєднують ці функції з багатьма іншими, розширюючи уявлення про *соціокультурні функції музеїв*. Равикович Д., зазначає, що музеям властива *функція організації вільного часу*, яка зумовлена потребою суспільства в культурних формах дозвілля та емоційної розрядки. Деякі теоретики та практики музейної справи до самостійних *соціальних функцій музеїв відносять комунікаційну, охоронну та науково-дослідницьку функції*.

Таким чином функції музеїв можна розділити на основні – це освітньо-виховна функція та функція документування, та на додаткові (комунікативна, соціально-культурна, організація дозвілля та ін.) (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Функції музеїв (складено автором)

Функції, що виконують музеї, та їх зміст представлений у таблиці 1.1. При цьому важливо зазначити, що ці функції часто взаємопов'язані та підсилюють одна одну. Наприклад, науково-дослідна функція може сприяти інтерпретації музейних колекцій, тоді як залучення громади може допомогти залучити відвідувачів і викликати інтерес до експонатів і програм музею.

Як інституція культури музеї виконують *аксіологічну функцію*, спрямовану на формування суспільних ціннісних стандартів і установок. *Соціальні функції* музеїв пов'язані між собою і безперервно взаємодіють. Культурно-освітній та експозиційній діяльності музеїв продовжується процес документування. Роль навчання і виховання значною мірою полягає в основі експозиції. Лекції, екскурсії й інші форми освітньо-виховної діяльності виступають коментарем до експозиції і представлених у ній музейних експонатів. Підвищення ролі музеїв в організації дозвілля в свою чергу впливає на їхню виставкову та просвітницьку діяльність. Це проявляється у створенні більш привабливих для відвідувачів експозицій шляхом облаштування інтер'єрів, розміщення в них діючих макетів і різноманітних технічних засобів (комп'ютерів,

моніторів, кіноекранів, звукового супроводу т.ін.), використання театралізованих форм роботи таких як свята, концерти, бали тощо.

Таблиця 1.1

Функції музеїв (складено автором за [2, 6])

Функція музею	Зміст функції
Збір і збереження предметів і артефактів:	Однією з основних функцій музеїв є збір і збереження предметів і артефактів, які є значущими для певної культури, спільноти чи періоду часу. Це передбачає не тільки придбання нових предметів для колекції, але й догляд за ними з часом. Музеї використовують спеціалізовані методи та технології для зберігання та захисту своїх колекцій, такі як системи клімат-контролю, лабораторії збереження та архівні матеріали для зберігання. Це допомагає гарантувати, що важлива культурна спадщина захищена та доступна для громадськості.
Освітньо-виховна функція та інформування громадськості	Музеї також виконують важливу освітню функцію, надаючи інформацію та ресурси відвідувачам різного віку та походження. Багато музеїв пропонують освітні програми та заходи, такі як семінари, майстер-класи, лекції та шкільні екскурсії, екскурсії та лекції для студентів. Музеї також можуть брати участь у інформаційно-просвітницькій роботі з громадами, які недостатньо обслуговуються, співпрацюючи зі школами, громадськими організаціями та іншими групами, щоб представити свої колекції та освітні ресурси ширшій аудиторії.
Науково-дослідна функція	Музеї також можуть бути центрами наукових досліджень, проводячи оригінальні дослідження предметів та артефактів у своїх колекціях, а також співпрацюючи з науковцями та іншими експертами та установами у своїй галузі. Це може допомогти поглибити знання та розуміння певної галузі дослідження, а також сприяти інтерпретації та експонуванню музейних колекцій.
Експонування та інтерпретація	Ще однією важливою функцією музеїв є демонстрація та інтерпретація своїх колекцій для публіки. Це передбачає не лише демонстрацію самих об'єктів, а й надання контексту та інформації про їх історичне, культурне та наукове значення. Музеї можуть використовувати різноманітні методи, щоб зацікавити відвідувачів своїми експонатами, такі як інтерактивні дисплеї, мультимедійні презентації та екскурсії.
Збереження, консервація та реставрація	Музеї зобов'язані піклуватися про об'єкти у своїх колекціях не лише для того, щоб зберегти їх для майбутніх поколінь, але й забезпечити, щоб вони були доступними, щоб їх можна було вивчати та оцінювати. Це передбачає використання спеціалізованих методів і технологій для збереження та реставрації об'єктів, які з часом можуть бути пошкоджені або зношені.
Залучення громади	Музеї можуть служити важливими громадськими центрами, забезпечуючи місце збору людей, щоб вони збиралися разом і ділилися своїми інтересами та поглядами. Музеї можуть проводити громадські заходи, такі як концерти, фестивалі та лекції, а також сприяти економічному розвитку громади, залучаючи відвідувачів і створюючи туризм.

1.4. Класифікація музеїв

Аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури показав, що єдиної, загальноприйнятої схеми класифікації музеїв не існує. Натомість існує багато різних схем, запропонованих різними організаціями та вченими.

Одним із прикладів є система класифікації Міжнародної ради музеїв (ICOM), яка класифікує музеї на основі їх функції та тематики. Згідно зі схемою ICOM, музеї можна класифікувати як музеї мистецтва, музеї історії, музеї науки і техніки, музеї природної історії тощо. Іншим прикладом є система класифікації Асоціації музеїв (МА), яка класифікує музеї на основі їх розміру, управління та тематики .

Існують також інші схеми класифікації, запропоновані окремими вченими та організаціями, які можуть ґрунтуватися на різних факторах, таких як розташування музею, колекція чи досвід відвідувачів.

Варто зазначити, що хоча системи класифікації можуть бути корисними для створення основи для розуміння розмаїття музеїв, вони також можуть обмежувати та не відображати повної складності та розмаїття окремих музеїв. Тому важливо пам'ятати, що класифікації не є абсолютними і можуть не охоплювати всієї широти місії та функцій музею.

Наведемо приклади ще деяких схем класифікації музеїв. Гейл Декстер Лорд і Баррі Лорд запропонували схему класифікації у своїй книзі «Керівництво з музейного менеджменту» [83]. Вони розділили музеї на чотири типи:

- *музеї колекціонування* – музеї, які збирають і зберігають об'єкти культурного чи історичного значення;
- *музеї-виставки* – музеї, які демонструють колекції для загального огляду;
- *інтерпретаційні музеї* – це музеї, які використовують експонати та інші освітні програми для тлумачення значення колекцій;
- *віртуальні музеї* – музеї, які існують повністю он-лайн.

Роберт Р. Джейнс запропонував схему класифікації у своїй книзі «Музеї в неспокійному світі: оновлення, неактуальність чи крах?» [84]. Він розділив музеї на чотири типи:

- *традиційні музеї*: музеї, які зосереджуються на колекціях предметів, артефактів і зразків;
- *експериментальні музеї*: музеї, які надають перевагу досвіду відвідувачів і експериментують з новими формами дизайну та інтерпретації експонатів;
- *активні музеї*: музеї, які використовують експонати та програми для захисту соціальних чи політичних справ;
- *громадські музеї*: музеї, які зосереджуються на культурній спадщині певної громади чи регіону.

Американський альянс музеїв (ААМ) [85] має систему класифікації музеїв, яка базується на типі організації, яка керує музеєм:

- *громадські музеї*: музеї, якими керують державні установи, наприклад місцеві, державні чи федеральні установи;
- *приватні музеї*: музеї, якими керують приватні організації або окремі особи;
- *некомерційні музеї*: музеї, якими керують некомерційні організації, наприклад навчальні заклади, історичні товариства або культурні центри;
- *корпоративні музеї*: музеї, якими керують корпорації чи підприємства, часто як частина їхніх заходів зі зв'язків з громадськістю чи маркетингу.

Міжнародна рада музеїв (ICOM) [86] має систему класифікації, засновану на тематиці музейних колекцій:

- *художні музеї*: музеї, які збирають і виставляють твори мистецтва, такі як картини, скульптура та декоративне мистецтво;
- *історичні музеї*: музеї, які зосереджуються на історичному досвіді суспільств, спільнот або окремих людей;
- *науково-технічні музеї*: музеї, які демонструють наукові відкриття та технологічні інновації;

- *музеї природної історії*: музеї, які демонструють колекції зразків природного світу, наприклад скам'янілостей, мінералів і живих організмів.
- *антропологічні музеї*: музеї, які зосереджуються на культурних і соціальних практиках людських суспільств.

Асоціація музеїв (МА) [87] має систему класифікації, яка враховує розмір, управління та тематику музею:

- *незалежні музеї*: музеї, які не є частиною більшої організації та мають власну керівну структуру та фінансування;
- *національні музеї*: музеї, які фінансуються національними урядами та зосереджуються на національній спадщині;
- *музеї місцевих органів влади*: музеї, які належать і управляються місцевими органами влади, такими як міські ради або регіональні органи влади.
- *університетські музеї*: музеї, пов'язані з університетами чи дослідницькими установами, які зосереджені на дослідженнях та освіті;

Смітсонівський інститут [88] має систему класифікації, засновану на меті музею та його колекції:

- *художні музеї та галереї*: музеї, де виставляються твори мистецтва;
- *історичні музеї*: музеї, присвячені історії людських суспільств і культур;
- *наукові музеї*: музеї, які демонструють наукові відкриття та технологічні інновації;
- *зоологічні парки та акваріуми*: установи, які демонструють живих тварин і рослин;
- *культурні центри*: установи, які зосереджуються на культурній спадщині певних громад або регіонів.

Ейлін Хупер-Грінхілл запропонувала схему класифікації, засновану на стосунках між музеєм і його відвідувачами:

- *об'єктно-орієнтовані музеї*: музеї, які надають пріоритет збиранню та демонстрації об'єктів і припускають, що відвідувачі приходять, щоб побачити ці об'єкти;

- *музеї, зосереджені на відвідувачах*: музеї, які віддають перевагу потребам та інтересам відвідувачів і припускають, що музейний досвід має бути адаптованим до їхніх очікувань;
- *предметно-орієнтовані музеї*: музеї, які зосереджуються на певних предметах або темах, наприклад, науці, історії чи мистецтві [89].

Стівен Вейл запропонував схему класифікації, засновану на тому, як відвідувачі сприймають музей:

- *споглядальні музеї*: музеї, які створені як тихі та рефлексивні простори, де відвідувачі можуть споглядати експоновані об'єкти;
- *експериментальні музеї*: музеї, створені як інтерактивні та захоплюючі, де відвідувачі можуть брати участь у заходах або експериментах, пов'язаних із тематикою музею;
- *розважальні музеї*: музеї, створені для задоволення та розваги, де відвідувачі можуть розважатися, не обов'язково залучаючись до тематики музею [90].

Джордж Е. Хайн запропонував схему класифікації, засновану на освітніх цілях музеїв:

- *традиційні музеї*: музеї, які мають на меті донести до відвідувачів фактичну інформацію за допомогою експонатів і експонатів;
- *музеї на основі запитів*: музеї, які прагнуть залучити відвідувачів до активного навчання та відкриття, надаючи можливості для практичних досліджень та експериментів;
- *трансформаційні музеї*: музеї, які спрямовані на сприяння особистим і суспільним змінам відвідувачів, заохочуючи до роздумів і діалогу про соціальні та політичні проблеми [91].

Ніл Коссонс – британський музейник та історик, який зробив значний внесок у музейний сектор Сполученого Королівства. Н. Коссонс обіймав низку важливих посад у музейній сфері, зокрема працював директором музею Айрон-брідж Гордж, Національного морського музею та Музею науки в Лондоні. Він

також є колишнім головою English Heritage, громадського органу, відповідального за збереження історичних будівель і пам'яток Англії.

Протягом усієї своєї кар'єри Коссонс був рішучим захисником ролі музеїв в освіті, дослідженнях і збереженні культури. Його особливо цікавили способи, за допомогою яких музеї можуть залучати ширшу аудиторію та сприяти розумінню громадськістю історії, науки та технологій. Н. Коссонс запропонував схему класифікації, засновану на історичному та соціальному контексті музеїв:

- *антикварні музеї*: музеї, які збирають і демонструють стародавні артефакти, зазвичай пов'язані з природною історією чи археологією певного регіону;
- *енциклопедичні музеї*: музеї, метою яких є збір і демонстрація світових знань і культурної спадщини, наприклад Британський музей або Лувр;
- *національні музеї*: музеї, створені національними урядами для представлення історії та культури певної нації;
- *спеціалізовані музеї*: музеї, які зосереджуються на певних предметах або темах, наприклад науці, мистецтві чи промисловості [60].

Сьюзен Пірс, почесний професор музеєзнавства в Університеті Лестера, обіймала академічні посади в ряді університетів Великобританії, включаючи Університет Лестера та Університет Дарема, де вона була професором музеєзнавства, найбільш відома своєю роботою про соціальне та культурне значення музеїв, запропонувала схему класифікації, засновану на ролі музеїв у суспільстві:

- *музеї народу*: музеї, створені місцевими громадами та для них, і які відображають їхні інтереси та проблеми;
- *авторитетні музеї*: музеї, створені національними урядами чи іншими авторитетними органами, які використовуються для просування певних ідей чи цінностей;
- *музеї пам'яті*: музеї, створені для збереження та популяризації пам'яті про історичні події чи громадські рухи;

- *музеї зустрічі*: музеї, створені для сприяння міжкультурному обміну та діалогу [75].

Фіона Кемерон, доцент Університету Західного Сіднея, де вона викладає в Школі гуманітарних наук і комунікаційних мистецтв, і Лінда Келлі, дослідник і консультант, яка спеціалізується на використанні цифрових технологій у музеях, запропонували схему класифікації на основі цифрової та онлайн-присутності музеїв:

- *онлайн-колекції*: музеї, які роблять свої колекції доступними в Інтернеті через цифрові зображення або віртуальні тури;
- *онлайн-виставки*: музеї, які створюють і курують онлайн-виставки, до яких можна отримати доступ з будь-якої точки світу;
- *музеї в соціальних мережах*: музеї, які використовують платформи соціальних мереж для взаємодії з аудиторією та реклами своїх колекцій і виставок;
- *гібридні музеї*: музеї, які об'єднують онлайніві та фізичні виставки, щоб створити безперебійний досвід для відвідувачів [57].

Також у фаховій літературі з музеєзнавства зустрічаються схеми класифікації музеїв за наступними ознаками. *За географічним розташуванням* музеїв можна класифікувати на основі їх розташування відносно інших культурних або географічних об'єктів. Наприклад: міські музеї (музеї, розташовані в містах, які, швидше за все, привернуть увагу міжнародної або різноманітної аудиторії), сільські музеї (музеї, розташовані в сільській місцевості, які можуть більше зосереджуватися на місцевій історії та культурі). Музеї також можна класифікувати на основі їхнього *фізичного розташування та дизайну*. Наприклад: монолітні музеї (музеї, розташовані в одній великій будівлі або комплексі, як-от Лувр у Парижі), розподілені музеї (музеї, розташовані в кількох місцях, наприклад різні Смітсонівські музеї, розташовані по всьому Вашингтону, округ Колумбія). Музеї також можна класифікувати на основі їхнього *розміру та масштабу їхніх колекцій*. Наприклад: великі музеї (музеї з великими колекціями та великими приміщеннями, такі як Британський музей у Лондоні), малі музеї

(музеї зі скромнішими колекціями та приміщеннями, які можуть зосереджуватися на нішевих предметах або місцевій історії). Музеї також можна класифікувати на основі їх *доступності для різних аудиторій*. Наприклад: *віртуальні музеї* (музеї, які повністю існують онлайн, як-от платформа Google Arts & Culture або віртуальний музей Смітсонівського інституту), *пересувні музеї* (музеї, які призначені для переміщення з місця на місце, як-от пересувні експонати або музейні автобуси, які доставляють експонати до шкіл і громад).

Отже, узагальнюючи вищенаведене, можна зазначити, що музеї можна класифікувати різними способами, залежно від таких факторів, як їхній розмір, сфера діяльності та спрямованість та ін.

За рангом, розміром і обсягом музеї поділяються на національні, регіональні та місцеві (рис. 1.2).

Національні музеї	<ul style="list-style-type: none"> • Музеї, якими керує національний уряд і призначені для демонстрації історії, культури та спадщини країни. • Наприклад, Британський музей у Лондоні, Лувр у Парижі та Національний музей Китаю в Пекіні.
Регіональні музеї	<ul style="list-style-type: none"> • Ці музеї, як правило, менші за розміром і зосереджені на історії, культурі та спадщині певного регіону чи місцевості. • Приклади включають Національний музей Шотландії в Единбурзі та Музей міста Нью-Йорка.
Місцеві музеї	<ul style="list-style-type: none"> • Це невеликі музеї, які зосереджені на історії та культурі певної громади чи місцевості. • Приклади включають Музей Аббе в Бар-Гарборі, Мен і Королівський музей Онтаріо в Торонто.

Рис. 1.2. Класифікація музеїв за рангом, розміром і обсягом (складено автором за [16])

Класифікація музеїв за профілем музею, також відома як тип колекції або тематична класифікація, базується на зв'язку музею з певною галуззю знань, наприклад наукою, технікою, виробництвом, культурою, або мистецтвом. Ця класифікація особливо корисна для дослідників і відвідувачів, які цікавляться конкретною темою або предметною областю.

Складна структура цієї класифікації зумовлена тим фактом, що музеї можуть мати кілька профілів або тем і можуть містити колекції, які охоплюють кілька предметних областей. Наприклад, у науковому музеї також можуть бути експонати з історії техніки, тоді як у художньому музеї можуть бути колекції артефактів різних культур [16].

Одним із способів класифікації музеїв за профільністю є використання ієрархічної системи, заснованої на рівні специфіки тематики музею. Наприклад, верхній рівень цієї ієрархії поділений на три категорії: музеї науки та техніки, музеї мистецтва та музеї культури. Потім кожен з цих категорій розділений на більш конкретні підкатегорії. Науково-технічні музеї, наприклад, поділяються на такі підкатегорії, як музеї природної історії, медичні музеї та музеї техніки.

Інший спосіб класифікації музеїв за профілем полягає у використанні більш відкритої системи, заснованої на темі чи тематиці музейних колекцій. У цій системі музеї класифікуються відповідно до тематики їхніх колекцій, наприклад мистецтва, історії, науки, техніки чи культури. Потім ці теми можна далі поділити на більш конкретні предметні області. Наприклад, наукова тема може включати такі підкатегорії, як біологія, фізика та хімія.

Отже, за профілем своєї діяльності музеї поділяються на науково-природничі, літературні, історичні, мистецькі, науково-технічні, педагогічні, комплексного профілю, музеї книги та ін. (рис.1.3).

Рис. 1.3. Класифікація музеїв за профілем (складено за [16])

Природничо-наукові музеї ведуть свою історію від кунсткамер і природничих кімнат епохи Відродження, які були експонатами, що містили природні зразки та предмети з усього світу. Сьогодні природничо-наукові музеї документують процеси розвитку живої та неживої природи, в тому числі за участю людини, а також процеси розвитку природничих наук.

Природничо-наукові музеї зазвичай класифікуються на основі їх зосередженості на певному аспекті світу природи, наприклад біології, ботаніки, зоології, геології, мінералогії, палеонтології, географії та інших. Наприклад, ботанічний музей зосереджений на вивченні та колекції зразків рослин, тоді як зоологічний музей – на вивченні та колекції зразків тварин.

Окрім традиційних природничих музеїв, існують також установи, які збирають і експонують живі об'єкти, наприклад ботанічні сади, зоопарки, музеї акваріумів, музеї тераріумів. Ці заклади надають відвідувачам можливість дізнатися та оцінити різноманітність живих організмів у більш інтерактивний та захоплюючий спосіб.

Одним із прикладів науково-природничого музею є Американський музей природної історії, розташований у Нью-Йорку, США [18]. Це один із найбільших і найвідоміших природничих музеїв у світі з колекцією понад 33 млн. зразків і артефактів. Експонати музею охоплюють широкий спектр тем, включаючи астрономію, науку про Землю, антропологію та біологію, а також включають інтерактивні дисплеї та захоплюючі враження, які дозволяють відвідувачам дізнатися про природний світ у практичній формі. Музей також відомий своїми дослідницькими та освітніми програмами, спрямованими на покращення нашого розуміння світу природи та сприяння наукової грамотності.

Історичні музеї різноманітні за своїм масштабом і можуть охоплювати різні аспекти історії та культури людства [16]. В свою чергу вони поділяються на:

- загальноісторичні музеї, як правило, мають широку сферу діяльності й охоплюють історію людства, країн, регіонів, їх розвиток у різні історичні періоди. Прикладами таких музеїв є Смітсонівський національний музей амери-

канської історії у Вашингтоні, округ Колумбія, та Британський музей у Лондоні [88];

- військово-історичні музеї присвячені військовим конфліктам, битвам та особам, які в них брали участь. Вони часто демонструють зброю, уніформу та інші артефакти, пов'язані з війною. Приклади включають Імперський військовий музей у Лондоні та Національний музей Другої світової війни в Новому Орлеані;
- музеї політичної історії зосереджені навколо діяльності політичних сил, революційних рухів та їхніх лідерів. Ці музеї часто демонструють політичні артефакти, такі як пропагандистські плакати, лозунги передвиборної кампанії та інші пам'ятні речі. У Національному музеї американської історії у Вашингтоні є розділ, присвячений політичній історії;
- у музеях історії релігії експонуються артефакти, пов'язані з виникненням і розвитком релігійних вірувань на певній території. Ці музеї можуть демонструвати релігійні тексти, твори мистецтва та предмети, які використовуються в релігійних ритуалах. Прикладами таких музеїв є Музей Ватикану у Ватикані та Музей Біблії у Вашингтоні;
- археологічні музеї зосереджені на артефактах від давніх часів до середньовіччя. Вони демонструють такі предмети, як кераміка, ювелірні вироби та інструменти, які використовували люди в минулому. Прикладами таких музеїв є Лувр у Парижі та Єгипетський музей у Каїрі;
- етнографічні музеї демонструють культуру, побут, звичаї та обряди народів світу, країн і регіонів. Ці музеї можуть демонструвати такі предмети, як традиційний одяг, музичні інструменти та предмети побуту. Прикладами таких музеїв є Національний музей антропології в Мехіко та Музей антропології у Ванкувері;
- історико-побутові музеї висвітлюють особливості життя не етнічних, а територіальних груп населення. Ці музеї можуть демонструвати такі предмети, як меблі, предмети побуту, знаряддя праці, які використовувалися в по-

буті на певній території. Прикладами таких музеїв є Тенемент-музей у Нью-Йорку.

Художні музеї – це установи, які зберігають, збирають, досліджують і експонують твори мистецтва, зокрема картини, скульптуру, декоративне мистецтво, фотографію тощо. Вони спрямовані на популяризацію та освіту громадськості про мистецтво, його історію та значення [16].

Художні музеї зазвичай поділяються на два основних типи: архітектурні та художні. Архітектурні музеї документують історію архітектури, унікальність якої визначається положенням на стику мистецтва, науки і техніки. Художні музеї зберігають, вивчають і популяризують видатні твори мистецтва, зокрема живопису, графіки, скульптури та прикладного мистецтва, а також народного мистецтва. За об'єктом документування, що визначає склад музейної колекції, можна виділити такі підтипи художніх музеїв:

- музеї образотворчого мистецтва – ці музеї містять колекції картин, скульптур, рисунків та інших творів мистецтва, створених національними та іноземними художниками. Вони можуть зосереджуватися на певній епосі, стилі чи темі або мати широкий спектр робіт на виставці. Прикладами музеїв образотворчого мистецтва є Лувр у Парижі, Метрополітен-музей у Нью-Йорку та ін.;
- музеї декоративно-прикладного мистецтва – ці музеї зосереджуються на об'єктах, що поєднують естетичні та функціональні якості, наприклад, меблі, кераміка, скло, текстиль та металоконструкції. Вони часто представляють роботи окремих дизайнерів або виробників і демонструють еволюцію дизайну з часом. Прикладами музеїв декоративно-прикладного мистецтва є Музей Вікторії і Альберта в Лондоні, Музей дизайну імені Купера Хьюїтта Смітсонівського університету в Нью-Йорку, Музей декоративного мистецтва в Празі;
- музеї народного мистецтва – ці музеї демонструють традиційні види мистецтва та ремесел, створені звичайними людьми, а не досвідченими художниками. Вони часто демонструють роботи з певних регіонів або етні-

чних груп і дають уявлення про місцеві звичаї, традиції та вірування. Прикладами музеїв народного мистецтва є Музей українського народного мистецтва в Києві, Музей американського народного мистецтва в Нью-Йорку, Музей міжнародного народного мистецтва в Санта-Фе;

- музеї копій – ці музеї демонструють копії відомих скульптур і архітектурних об'єктів різних періодів і регіонів. Вони були популярні в XIX столітті, коли було важко подорожувати, щоб побачити оригінали, і використовувалися в освітніх цілях. Приклади музеїв копій включають Музей Вікторії та Альберта Cast Courts у Лондоні, Museo delle Cere Anatomiche у Флоренції.

Окрім цих підтипів, існують також *музичні музеї*, які документують розвиток музики та музичних інструментів, а також *музеї театрального та кіномистецтва*, які демонструють історію та еволюцію театру та кіно [16].

Деякі приклади художніх музеїв: Метрополітен-музей у Нью-Йорку, де зберігається величезна колекція мистецтва різних періодів і культур, включаючи живопис, скульптуру, декоративне мистецтво та фотографію. Лувр у Парижі, який є одним із найбільших музеїв світу та містить різноманітну колекцію мистецтва від найдавніших часів до наших днів. Національний музей антропології в Мехіко, де представлено доколумбове мистецтво та артефакти ацтеків, майя та інших стародавніх культур Мексики. Тейт Модерн у Лондоні, який присвячений сучасному мистецтву та містить роботи таких відомих художників як Пікассо, Уорхол та Хокні.

Літературні музеї – установи, що збирають, зберігають, вивчають і експонують матеріали, пов'язані з життям і творчістю письменників, поетів, драматургів та інших діячів літератури. Вони часто дають можливість дослідити літературну історію та культуру певного регіону чи країни, і можуть включати рукописи, перші видання, особисті речі та інші предмети, пов'язані з літературними діячами, які вони демонструють [16].

Загальні літературні музеї можуть висвітлювати розвиток літератури протягом історії, тоді як монографічні музеї присвячені конкретному письменнику

чи літературному діячеві. Приклади літературних музеїв включають Shakespeare Birthplace Trust у Стретфорд-на-Ейвоні, Англія, Дім-музей дитинства Марка Твена в Ганнібалі, Міссурі, США.

З іншого боку, *музеї книги* зосереджуються на історії та розвитку книги як форми спілкування та культурного артефакту. Вони можуть демонструвати рідкісні чи унікальні книги, рукописи, друкарні та інші предмети, пов'язані з виробництвом і розповсюдженням книг. Прикладами музеїв книги є Музей Гутенберга в Майнці, Німеччина, Бібліотека та музей Моргана в Нью-Йорку, США, і Національна бібліотека Китаю в Пекіні, Китай.

Педагогічні ж музеї документують історію та розвиток педагогіки як науки і практичної сфери діяльності [16]. Вони можуть включати матеріали, пов'язані з освітніми теоріями та практиками, а також приклади навчальних матеріалів і інструментів, таких як підручники, навчальні посібники та обладнання класів. Прикладами педагогічних музеїв є Музей освіти в Лондоні, Англія, Національний музей освіти у Вашингтоні, округ Колумбія, США, Музей освіти у Варшаві, Польща.

Науково-технічні музеї документують процеси розвитку науки і техніки. Ці музеї можуть бути зосереджені на загальних темах, таких як історія науки і техніки, або можуть бути специфічними для певної галузі знань чи промисловості, наприклад транспорту чи зв'язку.

Музеї комплексного профілю, навпаки, здійснюють діяльність, пов'язану з кількома науковими дисциплінами, галузями знань чи галузями мистецтва. *Краєзнавчі музеї* підпадають під цю категорію і документують розвиток природи і суспільства певного регіону в їх різноманітності та цілісності. Ці музеї зазвичай мають різні відділи, присвячені природі, історії, мистецтву та літературі [16].

Музеї та ансамблі складного профілю можуть мати різні профілі залежно від характеру ансамблю. Наприклад, історико-художні ансамблі можуть документувати розвиток мистецтва та культури в часі, тоді як історико-архітектурні ансамблі можуть зосереджуватися на еволюції архітектурних стилів і дизайнів.

З іншого боку, історико-культурні та архітектурно-етнографічні ансамблі можуть дати зрозуміти культурні традиції та спосіб життя різних суспільств і спільнот [16].

Загалом, музеї та ансамблі зі складним профілем надають відвідувачам більш цілісне розуміння різних аспектів людської історії, культури та наукового прогресу.

Меморіальні музеї – це особливий вид музеїв, який має на меті збереження пам'яті про видатну особу чи подію в історії людства. Ці музеї можна знайти практично у всіх профільних групах і самі по собі не становлять окремого профілю [16].

Характер профілю меморіального музею визначається характером діяльності особи, пам'ять якої вшановується, або характером події. Наприклад, музей, присвячений життю і творчості письменника, вважатиметься літературно-меморіальним, а музей, присвячений життю і діяльності вченого, – науково-меморіальним.

Меморіальні музеї часто мають безпосереднє відношення до місць подій чи життя видатних діячів і зазвичай мають колекцію предметів, що належали особі, яку вшановують. Ці предмети часто представлені в меморіально-побутовій експозиції і можуть включати особисті речі, такі як одяг, книги та меблі, а також предмети, пов'язані з творчістю людини, такі як наукові прилади, рукописи та твори мистецтва.

Деякі поширені типи меморіальних музеїв включають музей-майстерню, музей-друкарню, музей-садибу, музей-квартиру та музей-офіс. У музеї-квартирі, наприклад, відвідувачі можуть досліджувати життєвий простір людини, яку вшановують, а в музеї-майстерні вони можуть побачити інструменти та матеріали, які використовуються в їхній роботі.

Загалом меморіальні музеї відіграють важливу роль у збереженні спадщини важливих діячів людської історії та можуть надати цінну інформацію про їх життя, роботу та внесок у суспільство.

Класифікація музеїв, що базується на формі власності передбачає виділення державних та недержавних (приватних) музеїв та громадських музеїв (рис. 1.4).

Рис. 1.4. Класифікація музеїв за формою власності (складено за [16])

Державні музеї – це музеї, що перебувають у власності та фінансуються державою або місцевими органами виконавчої влади чи самоврядування. Ці музеї часто підпорядковуються Міністерству культури чи іншим відповідним державним установам. Прикладами державних музеїв в Україні є Національний музей історії України, Національний художній музей України, Національний музей народної архітектури та побуту України [16].

З іншого боку, *недержавні музеї* належать і фінансуються приватними особами чи організаціями. Вони можуть отримувати певну підтримку від держави чи інших джерел, але їх основне фінансування відбувається за рахунок приватних пожертв або доходів, отриманих самим музеєм. *Приватні музеї* були звичайним явищем в Україні до радянської епохи, але в той час їх майже ліквідували. Після здобуття незалежності приватні музеї знову почали з’являтися, і зараз є кілька прикладів [16].

Громадські музеї – це ще один тип недержавних музеїв, які належать і управляються громадою або місцевими організаціями. Ці музеї часто зосереджені на місцевій історії чи культурі та працюють за підтримки волонтерів або пожертвувань [18]. В Україні існувала давня традиція створення громадських

музеїв, і їх кількість з часом коливалася. В останні роки відродився інтерес до громадських музеїв, і багато нових музеїв було засновано місцевими громадами чи організаціями. Одним із найвідоміших і найулюбленіших громадських музеїв в Україні є Музей однієї вулиці у Києві, який документує історію та культуру Андріївського узвозу.

В основу **класифікації музеїв за способом виконання документаційної функції** покладено основну функцію музею – документування та збереження культурної, історичної, природної та наукової спадщини. Відповідно до цієї класифікації музеї поділяються на дві групи: *колекційні та музеї-ансамблі* [16].

Колекційні музеї – це музеї, які збирають і зберігають фонд музейних предметів. Предмети колекційних музеїв об'єднуються в колекцію, а функція документування музею виконується шляхом безпечного та організованого збереження предметів. За складом музейних предметів колекційні музеї поділяються на профільні групи. Наприклад, є художні музеї, природознавчі музеї, науково-технічні музеї та історичні музеї.

Музеї-ансамблі, навпаки, зберігають або відтворюють культурно-історичне та природне середовище певного історичного періоду. Вони виконують документаційну функцію, зберігаючи пам'ятки архітектури, їх інтер'єри та навколишнє середовище. Музеї-ансамблі також поділяються на різні форми, такі як музеї під відкритим небом, музеї-міста, музеї-палаці, музеї-садиби, музеї-будинки, музеї-квартири та музеї-майстерні.

Особливу цінність мають музеї під відкритим небом, які створюються на базі нерухомих пам'яток музеєзнавства і мають статус музеїв-заповідників. Одним із прикладів музею під відкритим небом є Музей народної архітектури та побуту імені Пирогова в Києві. Цей музей зберігає та демонструє традиційну архітектуру та побут українців з різних регіонах країни.

Міста-музеї, такі як Львівський історичний музей у Львові, документують історію та культуру конкретного міста. Вони зберігають пам'ятки архітектури, культурну спадщину та історичні артефакти, які представляють унікальну самотність міста.

Палаци-музеї, музеї-садиби та будинки-музеї, такі як музей-заповідник Києво-Печерська Лавра в Києві, зберігають і демонструють архітектуру та інтер'єри історичних резиденцій і маєтків, дають змогу зазирнути в життя людей, які жили там.

Музеї-квартири, такі як Музей Тараса Шевченка в Києві, зберігають місця проживання відомих людей, документують їх життя та діяльність.

Майстерні-музеї, такі як Музей традиційної української народної культури в Переяславі-Хмельницькому, документують традиційні ремесла та промисли, зберігають знаряддя, техніку та артефакти, які в них використовуються.

Важливо зазначити, що класифікація за функцією документування не є жорсткою, оскільки колекційні музеї можуть розташовуватися в пам'ятках архітектури, що збереглися в історичній цілісності, а музеї-ансамблі також можуть створювати профільні колекції. Насправді, багато музеїв поєднують як колекційні, так і ансамблеві функції, щоб документувати та зберігати культурну спадщину всебічно та багатогранно.

За **основним напрямком діяльності** музеї можна класифікувати на три групи: *науково-дослідні, науково-освітні та освітні* (рис.1.5).

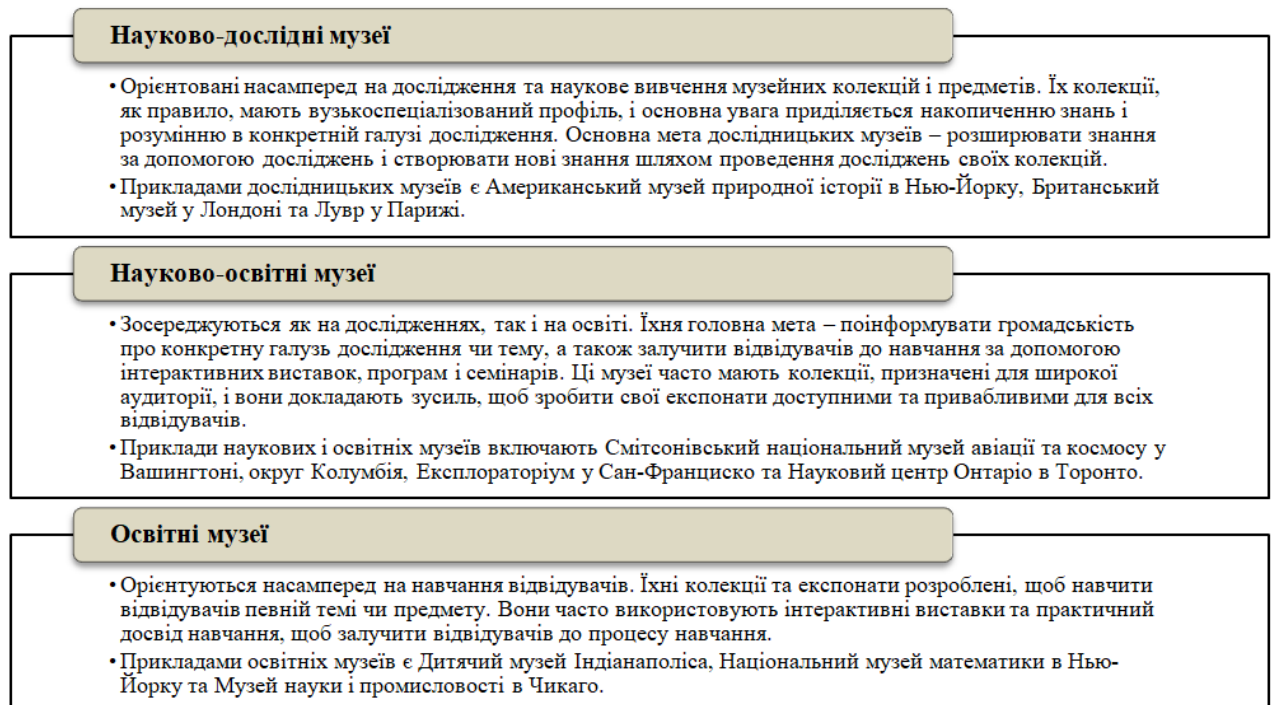

Рис. 1.5. Класифікація музеїв за основним напрямком діяльності
(побудовано за [16])

Варто зазначити, що багато музеїв можуть належати до кількох із цих категорій. Наприклад, Смітсонівський національний музей авіації та космонавтики має вузькоспеціалізовану колекцію, але також приділяє значну увагу освіті та залученню відвідувачів. Крім того, деякі музеї можуть зосереджуватись на одній категорії, але все ще вести роботу в двох інших сферах.

Загалом класифікація музеїв на основі їх основної сфери діяльності допомагає зрозуміти основну спрямованість і мету різних музеїв.

За *враженнями відвідувачів та функціональністю музеїв* поділяються на Традиційні та інтерактивні (рис. 1.6).

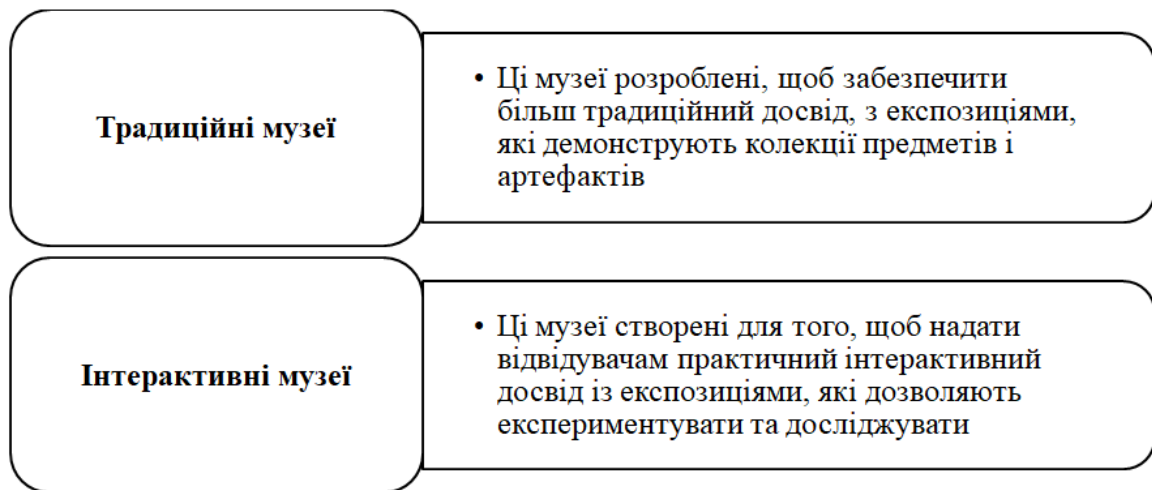

Рис. 1.6. Класифікація музеїв за функціональністю та враженнями відвідувачів

Декілька прикладів традиційних музеїв:

- Лувр у Парижі, Франція. Цей музей є одним із найбільших і найвідоміших музеїв світу та присвячений мистецтву та історії. Він має велику колекцію творів мистецтва, включаючи знамениту картину «Мона Ліза» Леонардо да Вінчі.
- Британський музей у Лондоні, Великобританія. Цей музей присвячений історії, мистецтву та культурі людства. Він має величезну колекцію з понад 8 мільйонів предметів з усього світу, включаючи Розеттський камінь і мармур Елгіна.
- Смітсонівський інститут у Вашингтоні, округ Колумбія, США. Це колекція з 19 музеїв і галерей, а також зоопарку, розташованих у Вашингтоні, округ

Колумбія. Колекція Смітсонівського інституту включає все, від дослідження космосу до американської історії.

Серед інтерактивних музеїв можна назвати наступні:

- Експлораторіум у Сан-Франциско, США. Цей музей є інтерактивним науковим музеєм, де відвідувачі можуть брати участь у практичних виставках і експериментах, щоб дізнатися про науку та технології.
- Музей поп-культури в Сіетлі, США. Цей музей присвячений поп-культурі, включаючи музику, фільми та відеоігри. Він містить інтерактивні експонати та досвід, зокрема звукову лабораторію, де відвідувачі можуть створювати власну музику.
- Музей науки та промисловості в Манчестері, Велика Британія. Цей музей є інтерактивним науковим музеєм, у якому представлено ряд експонатів, у тому числі гігантський працюючий паровий двигун, 4D-кінотеатр і зону на тему космосу, де відвідувачі можуть відчувати, як це – бути космонавтом.

Згідно з *класифікацією музеїв за обсягами діяльності* виділяють місцеві (сільські, районні, міські), регіональні (обласні) та загальнодержавні або національні (рис.1.7).

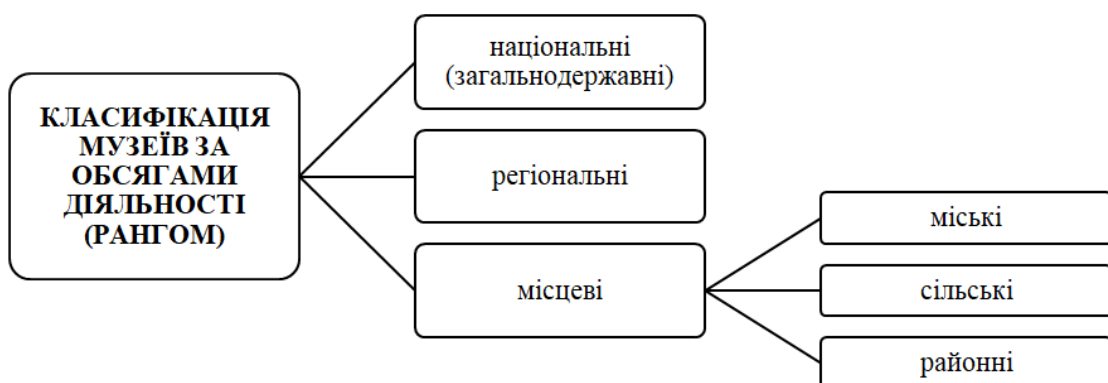

Рис. 1.7. Класифікація музеїв за обсягами діяльності (побудовано за [16])

Загальнодержавні або національні музеї – це музеї, які безпосередньо підпорядковані уряду країни або штату. Ці музеї часто мають найбільші колекції та бюджети, і вони відповідають за збереження культурної спадщини нації чи держави. *Національні музеї* також можуть бути розташовані у важливих культурних чи історичних місцях, таких як національні парки чи пам'ятники. Ці

музеї можуть мати широкий спектр експонатів, від природничих зразків до культурних артефактів, і вони часто пропонують різноманітні освітні програми та заходи [16]. Деякі приклади національних музеїв включають Смітсонівський інститут у Сполучених Штатах, Британський музей у Великобританії та музей Лувр у Франції.

Регіональні музеї зазвичай охоплюють певну географічну територію, наприклад область чи автономну республіку, і відповідають за збір і збереження артефактів та інформації, пов'язаної з історією, культурою та природною спадщиною цього регіону [16]. Вони часто служать центрами культурної та освітньої діяльності для місцевого населення, а також для туристів і дослідників, які цікавляться регіоном.

З іншого боку, *міські та місцеві музеї* зосереджуються на історії та культурі певного міста чи містечка, або навіть певного району чи громади. Вони часто збирають і виставляють об'єкти, пов'язані з місцевою історією та традиціями, включаючи артефакти, документи, фотографії та твори мистецтва [41].

Деякі відомі регіональні та місцеві музеї включають:

- Музей Великої Вітчизняної війни в Києві, Україна, який присвячений історії боротьби Радянського Союзу проти нацистської Німеччини у Другій світовій війні та включає велику колекцію військової техніки, зброї та пам'ятних речей.
- Музей міста Нью-Йорка, який містить хроніку історії та культури Нью-Йорка від його перших днів до сьогодення та включає колекції мистецтва, фотографії та артефактів.
- Музей Тенемент у Нью-Йорку, який присвячений історії імміграції та досвіду сімей робітничого класу в Нижньому Іст-Сайді наприкінці 19-го та на початку 20-го століть. Музей розташований у відреставрованій багатоквартирній будівлі та пропонує екскурсії квартирами та експонатами.
- Естонський музей під відкритим небом у Таллінні, Естонія, є музеєм під відкритим небом, який демонструє традиційну естонську архітектуру, звичай

та спосіб життя з понад 80 будівлями та спорудами, розташованими на 72 га лісу та лугів.

Класифікація музеїв за місцем в ієрархії визначається комплексом їхніх обов'язків та прав. У відповідності до цієї класифікації виділяють провідні музеї, головні та галузеві музеї (рис. 1.8).

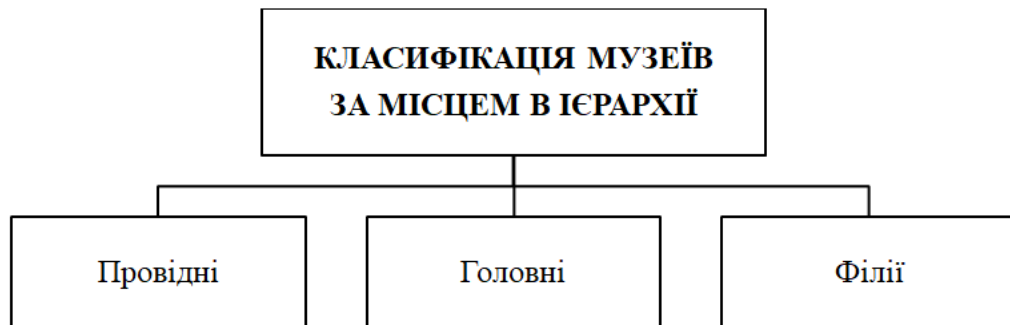

Рис. 1.8. Класифікація музеїв за місцем в ієрархії (побудовано за [16])

Провідні музеї – це національні або державні музеї, які є флагманськими установами у своїх галузях. Вони відповідають за збереження та експонування найбільш значних колекцій і часто є найбільшими та найбільш добре фінансованими музеями в країні. Провідні музеї відповідають за встановлення стандартів у своїй галузі знань, проведення новаторських досліджень і організацію великих виставок [16, 41]. Прикладами провідних музеїв є Лувр у Парижі, Британський музей у Лондоні та ін.

Головні музеї – це установи, які відповідають за збереження та демонстрацію важливих колекцій у регіоні чи місті. Зазвичай вони фінансуються місцевою владою або приватними фондами та відповідають за збір, дослідження та інтерпретацію об'єктів, що мають історичне, мистецьке чи культурне значення. Головні музеї можуть мати більш обмежені бюджети, ніж провідні музеї, але вони все ще відіграють важливу роль у навчанні громадськості та просуванні культурної спадщини [41]. Приклади основних музеїв включають Метрополітен-музей у Нью-Йорку, Національний музей антропології в Мехіко та Національний музей-палац у Тайбеї.

Філії – заклади, що входять до провідних або головних музеїв і розташовані в різних регіонах чи містах. Вони можуть мати більш спеціалізовані колек-

ції або зосереджуватися на певному аспекті місії музею. Галузеві музеї часто менші за головну установу, але вони все ще відіграють важливу роль у поширенні знань і популяризації культурної спадщини [16]. Приклади музеїв-філій включають Музей Гутгенхайма в Більбао, який є філією Музею Гутгенхайма в Нью-Йорку, і відділення Британського музею в Blythe House, де зберігаються деякі колекції музею, які зараз не експонуються.

Таким чином, класифікація музеїв відповідно до їхнього місця в ієрархії ґрунтується на їхньому рівні фінансування, обсягу їхніх колекцій та їх загальному значенні у відповідних галузях. Провідні музеї, як правило, є найпрестижнішими та добре фінансованими установами, тоді як музеї-філії часто менші та більш спеціалізовані, але все ще відіграють важливу роль у просуванні культурної спадщини та освіті громадськості.

Підводячи підсумки, слід зауважити, що музеї можна класифікувати за різними критеріями та ознаками, зокрема, типом колекції, формою власності, функціями, що виконують ці установи, сферою застосування, ієрархією тощо.

Хоча ці класифікації не є вичерпними, вони забезпечують корисну основу для розуміння розмаїття музеїв та їх різноманітних ролей у суспільстві. Оскільки музеї продовжують розвиватися, можуть з'явитися нові критерії класифікації, щоб відобразити ці зміни.

РОЗДІЛ 2

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ МУЗЕЙНОГО ТУРИЗМУ В ЄВРОПІ ТА СВІТІ

В історії розвитку музею як соціокультурного і науково-дослідного інституту можна виділити кілька послідовних етапів.

1. *Антична фаза*, в якій музеї народжувалися в рамках колекцій, спочатку релігійно мотивованих, переважно в храмах, а пізніше світських.

2. У *середні віки* колекції продовжували розвиватися та ставати більш упорядкованими. Просторові рішення середньовічних колекцій стають основною формою майбутніх музейних експозицій [15].

3. В *епoxy Відродження* виник термін «музей», який означав сукупність предметів пізнавального чи художнього значення.

4. У наступний історичний період – *добу Просвітництва* – музеї виникають як громадські установи. Раніше закриті засідання доступні для загального перегляду [14].

5. Під впливом диференціації наукових знань у XIX столітті виникли основні образні групи музеїв. Формуються та впроваджуються в практику музейної роботи наукові принципи фондоутворення та методи експонування колекції, розвиваються культурно-просвітницька діяльність.

6. У XX-XXI століттях відкриваються нові типи музейних закладів такі як музеї техніки, екомuzeї та дитячі музеї, музеї під відкритим небом, віртуальні музеї тощо. З часом вони поступово стали набувати статусу провідних закладів організації культурно-пізнавального дозвілля населення [16]. Ключові особливості кожного періоду представлені у табл. 2.1.

Коротко розглянемо особливості, які формували музейну справу в окремі історичні періоди розвитку людства.

Період античного колекціонування. Феномен колекціонування сягає глибокої давнини. Ще в первісному суспільстві люди почали прагнути збирати і зберігати предмети, які не мали безпосереднього практичного призначення, але мали сакральне, престижне та емоційне значення або мали велике значення з пізнавальної точки зору чи естетичного погляду [55].

Історичні особливості розвитку музеїв у світі

(побудовано за [14, 15, 16, 55, 70, 74])

Період	Особливості розвитку
Античність і Середньовіччя	Ранні форми музеїв були помічені в стародавніх цивілізаціях, таких як Музей Александрії в Єгипті. Пізніше, в середні віки, реліквії та релігійні предмети збирали та виставляли в церквах і монастирях.
Ренесанс і бароко	Поява приватних колекцій мистецтва та цікавих предметів заможними людьми в періоди Відродження та бароко заклала основу для сучасних музеїв.
Просвітництво та промислова революція	В епоху Просвітництва з'явилися громадські музеї, такі як Британський музей, які були призначені для освітніх цілей і для того, щоб зробити колекції доступними для широкої публіки. Під час промислової революції збільшився дозвілля та розвиток туризму, що призвело до зростання музеїв як туристичних об'єктів.
XX століття	У 20 столітті відбувається розширення музейних колекцій і виставок, а також розвиток нових типів музеїв, таких як науково-технічні, і поява культурного туризму. У другій половині століття також зросла увага до інтерпретації та освіти, коли музеї стають більш інтерактивними та орієнтованими на відвідувачів.
XXI століття	У XXI столітті музеї продовжують розвиватися та адаптуватися до мінливих технологій і соціальних тенденцій. Більша увага приділяється залученню спільноти та інклюзивності, а також використанню цифрових технологій для покращення досвіду відвідувачів. Сталий туризм і відповідальна туристична практика також стають все більш важливими міркуваннями для музеїв і музейного туризму.

Починаючи з II тисячоліття до н.е., у містах Межиріччя писарі збирали літературні та наукові тексти, написані клинописом на глиняних табличках. Але найбільш яскраво і всеохоплююче явище колекціонування вперше розгорнулося і розквітло в глибоку давнину. У цей період з'являються святилища, храми, галереї давньогрецького живопису, навчальні заклади (академії та се-

редні школи) Платона і Аристотеля, а також Олександрійський музей і Олександрійська бібліотека. Протягом багатьох років вони вважалися важливими символами грецької культури і визначали просвітницьку, виховну, історичну, спадкову та художньо-естетичну роль колекції. Елліністичні царі вважаються першими колекціонерами стародавнього світу. Проте в історії античної культури Стародавній Рим першим запровадив систему приватного колекціонування. Після його завоювань твори мистецтва розміщувалися в храмах і портиках, які прикрашали Форум (центральну площу міста) і різні громадські будівлі. Це поклало початок процесу формування приватних колекційній [70].

Крім статуй і картин грецьких майстрів, римські колекціонери збирали вази, кубки та інші предмети із золота, срібла, дорогоцінного каміння, слонової кістки, панцира черепахи, меблі з бронзи, кипариса, клена, позолоченого дроту, виготовляли східні килими. коринфської міді та коринфської бронзи користувалися великим попитом. Високо цінуються вироби з кришталю та бурштину з країн Балтії. Мальовничі культурні колекції, в тому числі оригінали і репродукції відомих майстрів, унікальні зразки меблів, предмети декоративно-прикладного мистецтва, що прикрашають інтер'єри міських будівель, розташовані в парках, спортзалах (комплекси для ігор і фізкультури) і латаття (місця дозвілля). з фонтанами, рослинами, статуями) [16].

До кінця I ст. до Р.Х. у приватних володіннях накопичилися багаті художні скарби стародавнього світу. Тому було запропоновано, щоб усі картини та статуї в приватних колекціях стали суспільною власністю та були у вільному доступі для всіх громадян. Так, у Римі в 38 р. до Р.Х. з'явилася перша публічна галерея з портретами великих людей, на вулицях було виставлено багато публічних художніх галерей, статуй, виробів з металу, картин тощо. Стародавній світ не створював музеїв у звичайному розумінні, але певні елементи того, що зараз прийнято називати «музейною діяльністю», були присутні вже в Стародавньому Римі. Деякі дослідники називають Святилище муз і Олександрійський музей попередниками римських музеїв і обґрунтовують їх статус наявністю художніх колекцій, зразків світу флори і фауни. Колекції стародав-

нього мистецтва, що зберігалися в храмах не з просвітницькими, а з релігійних міркувань, становили неподільне ціле релігійної сфери [92].

У **середні віки** розвиток музейної концепції нерозривно пов'язаний з християнською церквою, яка домінувала в інтелектуальному житті Європи. Монастирі іноді містили значні бібліотеки і були відомі своїми науковими пошуками. Церква також накопичувала колекції рукописів, святих реліквій і скарбів, більшість з яких були подарунками від мандрівників [55]. Вони також були суддями смаків і впливали на поведінку королівських родин Італії та сусідніх країн. Крім того, наприкінці п'ятнадцятого століття в Римі була значна колекція мистецтва, яку наглядав папа Сікст IV. До цього часу поети, художники, філософи та інші діячі епохи Відродження формували суспільні звичаї. Західна думка більше рухалася до гуманістичної та світської філософії. Ця соціальна зміна призвела до того, що об'єкти живої природи та явища матеріального світу почали розглядатися з науковим інтересом. Отже, у шістнадцятому столітті в Італії з'явилися королівські будинки, які в той час піднялися, контролюючи досить великі колекції мистецтва. Були також колекції ботанічних і зоологічних зразків, історичних артефактів і курйозів. Ці ранні попередники сучасного музею не мали вузького уявлення про те, що має являти собою колекцію. І все ж колекції *епохи Відродження* сприяли розвитку музейної концепції. Наукові заняття (не просто колекціонування для накопичення «колекції») і навіть ідея збереження минулого в сучасному розумінні спадщини були очевидними [70].

Музеї були продуктом *епохи Відродження*, продуктом аристократичного та ієрархічного суспільства, яке вважало, що мистецтво та наука створені для замкнутого кола. Колекції були зібрані особами, єдиною клопотом яких було показати їх іншим особам подібного статусу чи освітянам, науковцям і вченим [92].

Отже, хоча до XVII століття в Європі існувала значна кількість значних колекцій, вхід був дозволений лише видатним мандрівникам і вченим. Однак зміни відбувалися повільно. До 1700 року широкій публіці було дозволено обмежений вхід до Імператорської галереї у Відні, Квірінальського палацу в Римі

та Ескоріалу в Мадриді. У 1746 році галерея в Дрездені відкрила свої двері відвідувачам [70]. Так само приблизно в цей час заможні приватні колекціонери в Англії відкривали свої колекції. Колекція однієї особи стала основою для створення Британського музею. Сер Ханс Слоун був президентом Королівського коледжу лікарів і Королівського товариства. Він збирав протягом усього свого життя, до 1733 року в його колекції було понад 69 тис. одиниць. Його бібліотека налічувала понад 4 тис. рукописів і 40 тис. томів. У своєму заповіті він просив відшкодувати парламент своїм спадкоємцям 20 тис. фунтів стерлінгів, щоб його колекція залишилася у Лондоні. Парламент погодився, і в 1759 році відкрився Британський музей. Проте мало пройти ще п'ятдесят років, перш ніж доступ був відкритий для будь-кого, крім «вчених джентльменів» [52].

У 1774 році сер Ештон Левер, сільський джентльмен із Манчестера, перевіз свою колекцію скам'янілостей, опудал птахів, костюмів диких людей, зброї та цікавинок до Лондона, щоб відкрити публічний музей. Існувала плата за вхід для покриття поточних витрат. Зрештою музей зазнав невдачі. Левер звернувся до парламенту з проханням придбати його для нації, як і сер Ханс Слоун, але отримав відмову. Подібні події, хоч і з різними мотивами, відбувалися у Франції та в Новому Світі [52].

У 1773 році Бібліотечне товариство Чарлстона, штат Південна Кароліна, створило музей, який став першим музеєм у сучасному розумінні, заснованим у Новому Світі. Після цього було відкрито музей Піла у Філадельфії в 1782 році та музей Салема в 1799 році. Різниця в мотивації пов'язана, по-перше, з особливим поглядом Сполучених Штатів на концепцію музею – на початку XX століття Американський музей не є ні покинутим європейським палацом, ні рішенням для зберігання національного багатства [74]. Це американський феномен, розроблений людьми, для людей і від людей. Друга відмінність пов'язана з тим фактом, що в Сполучених Штатах громадські музеї «для суспільного блага» існували задовго до появи значних приватних колекцій, що належали вищим класам [70].

Переважна більшість музеїв США були створені окремими особами, сім'ями та громадами, щоб святкувати та вшановувати місцеві регіональні традиції та практики, а також просвіщати та розважати людей у місцевих громадах [59].

Навпаки, в Європі першими були приватні колекції, а з них розвинулися публічні музеї. Далі це були приватні колекції знаті. Наприклад, спочатку Лувр був побудований як королівський палац і до середини 1700-х років містив великі, здебільшого приватні колекції. Хоча обговорення ідеї перетворення Лувру на громадський музей точилося ще до Французької революції, саме Револуційна рада постановила, щоб це було так, і Лувр відкрився як публічний музей у першу річницю нової республіки, 10 серпня 1793 р. [63].

Існує думка, що публічні музеї в континентальній Європі були засновані «зі страху насильницьких спалахів незадоволеного населення», а не через бажання відкрити колекцію для публіки.

Наступний крок у розвитку концепції музею був найважливішим, оскільки він призвів до популяризації ідеї відвідування музею; значну зміну у відносинах між музеями та пересічним громадянином. У другій половині XIX століття відбулася серія всесвітніх ярмарків, починаючи з Великої виставки 1851 року в Лондоні, яка була створена за зразком успішної Французької промислової виставки 1844 року, однієї з багатьох, що проводилися у Франції, починаючи з 1798 року [70].

Одночасно з розвитком масових поїздок залізницею Велика виставка була доступна більшій частині середнього класу населення, ніж будь-яка подія до неї. Крім того країни використовували Велику виставку, щоб представити свої товари з великою національною гордістю. Уряди зрозуміли, що успіх цих ярмарків є свідченням того, що музеї можна використовувати для соціальної користі та соціального контролю, для сприяння національній гордості та забезпечення того, щоб населення використовувало свій вільний час для самоосвіти для суспільного блага – у освіті XIX століття маси мали майже «релігійний запал» [82].

У цей період також існувала віра в те, що держава та її інституції можуть формувати мораль і поведінку робітничих класів як для себе, так і для суспільства. До таких музеїв, як Британський музей, Лувр і Смітсонівський музей (заснований за заповітом у 1846 році), тепер приєдналися інститути механіки, літературні та філософські товариства як місця освіти та навчання. І все ж у сучасному маркетинговому розумінні ринок музейного туризму значно розширився. Раніше доступні сегменти були обмежені вищими класами. Тепер клас був меншим обмеженням для відвідування музеїв, дозволяючи, наприклад, середньому класу і тим, хто мав технічну освіту, зараховувати до потенційної аудиторії [82, 92].

Як і в інших сферах людської діяльності, музеї зазнали значних змін **протягом XX століття**. На початку століття відбулося багато технологічних і соціальних змін, які не обов'язково швидко відображалися у великих установах, таких як музеї. Створювалися нові музеї, що розширювали музейну концепцію, зокрема Музей сучасного мистецтва в Нью-Йорку 1929 року [74]. Під час двох світових воєн багато витворів мистецтва та музейних експонатів було вилучено від їхніх законних власників, багато предметів і будівель було знищено. У той час як післявоєнна реконструкція була більше зосереджена на інфраструктурі та соціальній структурі, залишалися гроші на музеї. Цей факт, разом із появою масового транспорту та культури дозвілля у 1970-х роках, став частиною поштовху до масових змін у музейному секторі Європи в другій половині XX століття. Також важливим у цей період був той факт, що протягом 1970-х років відбувся сплеск інтересу до відновлення або заснування національних музеїв у всьому світі. Настільки, що в наступні 20 років нові національні музеї відкрилися в Бразилії, Канаді, Франції, Німеччині, Японії та Сполучених Штатах [70, 74, 92].

У Великій Британії спостерігається величезний бум кількості музеїв. Сектор зріс більш ніж втричі, з 1043 до 3289 музеїв. Загальна кількість музеїв у Великій Британії збільшувалася щороку з 1960 до 2015 року. У музейному секторі було 55 років зростання [58]. У 2016 році кількість музеїв у Великобританії

скоротилася вперше з 1960 року. Найшвидший період зростання музеїв припав на 1970-ті роки. Найменше зростання спостерігалось протягом 2010-х років. Існують значні варіації в зростанні та закритті залежно від місця розташування та управління. Різні нації та англійські регіони мають різні ступені та часові масштаби розвитку, як і незалежні музеї проти місцевих музеїв.

Зростання відбулося в усіх сферах музейного сектору, але розширення відбувалося головним чином завдяки заснуванню незалежних музеїв. Зараз незалежні музеї становлять щонайменше 72% від загального сектору Великобританії. Зростання кількості місцевих музеїв уповільнилося на початку 1990-х років і припинилося у 1997 році. Їхня кількість почала зменшуватися у 2001 році. Більшість музеїв Сполученого Королівства, які відкрилися з 1960 року, є невеликими (такими, що мають менше 10 тис. відвідувань на рік) [58]. Малі музеї складають 56% сектора. Невеликі незалежні музеї складають щонайменше 47% сектора. З 1960 року з'явилася нова тематика, головним чином у незалежному секторі, а маргінальні теми добре закріпилися. Значно зросла кількість краєзнавчих і транспортних музеїв.

В Англії південно-східний регіон мав найбільше музеїв у 1960 році, а північний схід – найменше. Так і залишається.

З початку пандемії 758 музеїв Сполученого Королівства було закрито, що становить 18,7% від загальної кількості музеїв, відкритих з 1960 року. Припущення, що музеї виживають і зберігають колекції для нащадків, є помилковим. 21,7% музеїв місцевої влади, які працювали з 1960 року, закрилися, у порівнянні з 17,1% незалежних музеїв [58].

Таким чином, ключові особливості історичного розвитку музеїв та музейного туризму в Європі можна поділити на кілька періодів, кожен з яких має свої особливості, що відображено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Історичні особливості розвитку музеїв та музейного туризму у Європі

Період	Часові межі	Характеристика періоду / особливості розвитку
Стародавній період	500 р. до н. е. – 500 р. н. е.	Цей період характеризується заснуванням храмів, де демонструвалися предмети релігійного або культурного значення. Об'єкти вважалися священними і були недоступні для загального огляду. Поняття музей у сучасному розумінні в цей період не існувало.
Середньовічний період	500 р. н. е. – 1500 р. н. е.	Зазначений період характеризувався створенням церков і соборів, які слугували центрами навчання та збереження артефактів. Артефакти мали переважно релігійний характер і використовувалися для навчання людей християнській вірі. Об'єкти були доступні для загального огляду, але лише в певну пору року.
Епоха Відродження	1400 р. н. е. – 1600 р. н. е.	Цей період характеризується появою ідеї колекціонування предметів мистецтва та артефактів через їх естетичну цінність. Приватні колекції створювали заможні особи та королівські особи, які час від часу ставали доступними для громадськості. Це призвело до створення перших публічних музеїв у Європі.
Період Просвітництва	1600 р. н. е. – 1800 р. н. е.	Характеризується появою наукового дослідження та ідеї створення інститутів для вивчення природної історії. Було засновано природознавчі музеї, які збирали та демонстрували зразки з усього світу. Музеї користувалися популярністю серед населення, а їхні колекції використовувалися в освітніх цілях.
Період промислової революції	1800 р. н. е. – 1900 р. н. е.	У цей період створюються великі публічні музеї, які збирали та демонстрували предмети різних культур і періодів часу. Музеї користувалися популярністю серед публіки, а їхні колекції використовувалися в освітніх і розважальних цілях.
Сучасний період	1900 р. н. е. – дотепер	Цей період характеризується постійним зростанням інтересу до музеїв і розвитком нових технологій для демонстрації об'єктів та експонатів. Музеї стали важливими культурними установами, а їхні колекції використовуються для досліджень, освіти та розваг.

Рис. 2.1. Ключові етапи та події у розвитку музеїв

Зараз, на початку ХХІ століття, деякі перед сучасними музеями постало ряд проблем: місце музеїв у суспільстві; їх призначення; як їх бачать відвідувачі; розквіт науково-технічних музеїв; музеї як розвага та проведення дозвілля.

РОЗДІЛ 3

ХАРАКТЕРИСТИКА МУЗЕЙНОГО ТУРИЗМУ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ТА ПІВНІЧНОЇ ІРЛАНДІЇ

3.1. Загальні відомості про країну

Сполучене Королівство являє собою суверенну державу, що розташована поблизу північно-західного узбережжя континентальної Європи. Велика Британія займає більшу частину архіпелагу Британських островів і включає острови Велика Британія, одну шосту північно-східну частину острова Ірландія та багато менших островів. Згідно з Управлінням національної статистики загальна площа Сполученого Королівства становить 248, 5 тис. км² [8]. Вона є сьомою за величиною острівна країна у світі. Материкові території розташовані між широтами 49°-59° північної широти (Шетландські острови досягають майже 61° північної широти) і від 8° західної довготи до 2° восточної довготи [8]. Королівська обсерваторія в Грінвічі на південному сході Лондона є визначальною точкою початкового меридіана [50].

Рис. 3.1. Карта Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії

[58]

Сполучене Королівство розташоване між Північною Атлантикою та Північним морем і знаходиться в межах 35 км від північно-західного узбережжя Франції, від якого воно відділене Ла-Маншем. Тунель під Ла-Маншем з'єднує Великобританію з Францією. Протяжність міжнародного сухопутного кордону з Республікою Ірландія становить 499 км.[5] (рис. 3.1).

До складу Сполученого Королівства, яке ще називають Великобританією, входять Англія, Уельс та Шотландія. Великобританія також включає Північну Ірландію, яка знаходиться на іншому острові [8].

Багато людей зі Сполученого Королівства є нащадками кельтських мігрантів із Центральної Європи, які прибули до Сполученого Королівства, ймовірно, ще у 1000 році до нашої ери. Іншими предками громадян Сполученого Королівства були римські загарбники, які прибули в 43 р. н. [7].

Після закінчення Другої світової війни в 1945 році тисячі біженців з інших охоплених війною європейських країн оселилися у Великобританії. У 1950-х і 1960-х роках люди з місць, якими Сполучене Королівство колись керувало як колоніями, – такі як Ямайка в Карибському басейні, Нігерія в Африці та Індія в Азії, приїхали в країну працювати [14].

Населення країни становить приблизно 68 мільйонів людей, причому Лондон є найбільшим містом і столицею як Англії, так і Великобританії, де проживає близько 9 млн. жителів. Інші великі міста включають Манчестер, Бірмінгем і Глазго. Сьогодні понад 80 % населення Сполученого Королівства проживає в Англії.

Велика Британія має багату культурну спадщину, включаючи літературу, музику, мистецтво та архітектуру. Тут вийшло багато всесвітньо відомих письменників, таких як Вільям Шекспір, Джейн Остін і Чарльз Діккенс, і є домом для таких престижних університетів, як Оксфорд і Кембридж [15].

Велика Британія також відома своїми історичними пам'ятками та туристичними пам'ятками, такими як Букінгемський палац, Лондонський Тауер, Стоунхендж і національний парк Озерний край. Країна є популярним туристичним напрямком, щороку приймає мільйони відвідувачів.

Туризм у Сполученому Королівстві є великою галуззю та відіграє значну роль в економіці країни. Велика Британія вважається одним із найкращих туристичних напрямків у світі, щороку приваблює мільйони відвідувачів [29].

У 2019 році Велика Британія прийняла понад 40,1 млн. іноземних відвідувачів, що зробило її 10-ю найбільш відвідуюваною країною в світі. Ці відвідувачі внесли 234 млрд. фунтів стерлінгів у ВВП Великобританії, підкреслюючи економічне значення туризму в країні [78].

Іноземні туристи витратили у Великій Британії 23,1 млрд. фунтів стерлінгів у 2017 році, при цьому Сполучені Штати є найціннішим ринком для в'їзду. Лише американські відвідувачі витратили 2,1 млрд. фунтів стерлінгів у 2010 році. Однак варто зазначити, що кількість мандрівників з Європи набагато більша, ніж з Північної Америки: 21,5 млн. відвідувачів з Європи порівняно з 3,5 млн. зі Сполучених Штатів і Канади [78].

Велика Британія може похвалитися кількома популярними туристичними напрямками, серед яких Лондон, Единбург, Оксфорд, Кембридж, Йорк і Кентербері є одними з основних міст, які приваблюють значну кількість відвідувачів. Ці міста пропонують велику кількість культурних, історичних та архітектурних пам'яток. Лондон, зокрема, є головною привабливістю для туристів, показуючи знакові пам'ятки, такі як Вестмінстерський палац (де розміщено будівлю парламенту), Лондонське око та численні музеї та художні галереї світового рівня.

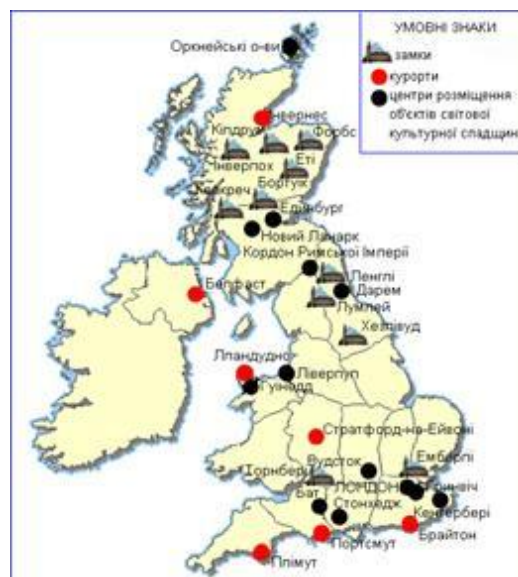

Рис. 3.2. Туристичні об'єкти Великої Британії та Північної Ірландії [50]

Сполучене Королівство також відоме своєю багатою спадщиною, в якому загалом розміщено 32 об'єкти Всесвітньої спадщини (рис. 3.2), що займає 8 місце у світі за кількістю об'єктів. До цього списку входять такі відомі пам'ятки як Стоунхендж, Лондонський Тауер і місто Бат.

Популярність туризму у Великій Британії виходить за межі міст: мальовнича сільська місцевість, прибережні райони та чарівні села також приваблюють відвідувачів. Різноманітність визначних пам'яток, культурного досвіду та історичних місць робить Великобританію привабливим напрямком для мандрівників з усього світу.

Однак важливо зазначити, що пандемія COVID-19 мала значний вплив на туризм у всьому світі, включно зі Сполученим Королівством. Обмеження на подорожі, карантинні заходи та скорочення міжнародних поїздок вплинули на кількість туристів і витрати відвідувачів. Індустрія поступово відновлюється в міру пом'якшення обмежень на подорожі та прогресу вакцинації.

3.2. Музеї Великобританії

За оцінками ЮНЕСКО, у світі існує приблизно 104 тис. музеїв, причому регіони Північної Америки та Західної Європи мають найбільшу кількість музеїв у світі. Водночас Сполучені Штати очолили рейтинг країн світу за кількістю музеїв, на них припадає майже третина всіх установ [45].

Велика Британія має довгу та багату історію розвитку музеїв, і це з часом призвело до зростання музейного туризму. На розвиток музейного туризму у Великій Британії вплинула низка факторів, зокрема багата культурна спадщина країни, зростання середнього класу та покращення транспорту.

Найдавніші музеї у Великобританії були приватними колекціями, якими часто володіли заможні особи чи сім'ї, які вперше були відкриті для публіки у XVIII столітті. Ці перші музеї часто були зосереджені на природничій історії та включали предмети, зібрані з усього світу. Британський музей, заснований у 1753 році, був першим національним музеєм у країні та був створений для розміщення колекції сера Ганса Слоуна, лікаря та колекціонера [14].

У XIX столітті у Великій Британії спостерігалось різке зростання кількості музеїв, особливо у таких великих містах, як Лондон і Манчестер. Це був час великої індустріалізації та соціальних змін у країні, і музеї відігравали ключову роль у освіті громадськості про науку, технології та історію. Музей Вікторії та Альберта, заснований у 1852 році, був створений для популяризації дизайну та декоративного мистецтва [11].

У XX столітті кількість і популярність музеїв у Великій Британії продовжували зростати, було створено багато нових установ. У цей період також з'явилися нові технології, які дозволили музеям створювати більш інтерактивні та привабливі виставки для відвідувачів. Крім того, вдосконалення транспорту, наприклад зростання авіасполучення, спростило людям відвідувати музеї з усього світу [15].

Сьогодні у Великій Британії знаходяться деякі з найвідоміших музеїв світу, зокрема Британський музей, Національна галерея, Музей науки та Музей природознавства. Ці заклади щороку приваблюють мільйони відвідувачів як з країни, так і з-за кордону. Розвиток музейного туризму у Великій Британії підтримується низкою ініціатив і маркетингових заходів, включаючи просування культурного туризму національними та регіональними радами з туризму, а також партнерство між музеями та іншими визначними пам'ятками, такими як готелі та ресторани.

Лондон – головний центр музейного туризму Великобританії. Він має понад 240 музеїв і галерей, включаючи Британський музей, Національну галерею, Музей Вікторії та Альберта та Музей природознавства (рис. 3.3). Ці музеї щороку приваблюють мільйони відвідувачів, як вітчизняних, так і іноземних. Лондонські музеї щільно згруповані в центрі з великими периферіями з дуже малою кількістю музеїв. Найщільніші райони знаходяться в центрі Лондона в відомих історичних районах, таких як Вестмінстер, Лондонське Сіті, Ковент-Гарден, Блумсбері, Мерілебон, Кенсінгтон і Челсіа. Інші відносно щільні райони включають Гемпстед, Вімблдон, Грінвіч, Твікенхем, Кью і Чізвік. Цей прос-

торовий розподіл дозволяє визначити декілька міських центрів як музейних центрів.

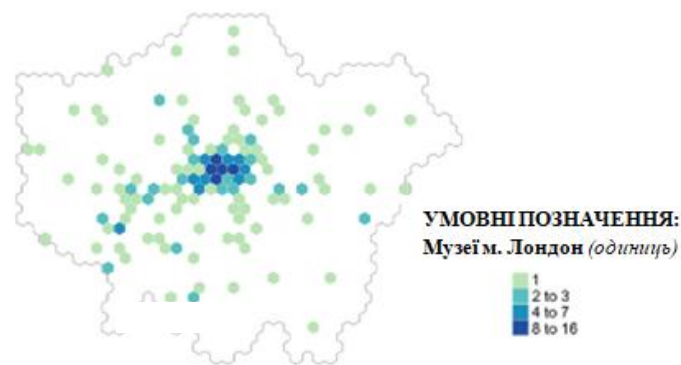

Рис. 3.3. Музеї Лондона

Станом на 2021 рік у Сполученому Королівстві нараховується понад 3 тис. музеїв, включаючи Великобританію та Північну Ірландію [19] (рис. 3.4, рис. 3.5). Це включає національні музеї, музеї місцевих органів влади, незалежні музеї та університетські музеї. За цим показником Велика Британія та Північна Ірландія входять до ТОП-10 та займає 8 місце у світі Крім того, у Великобританії є понад 2500 художніх галерей і 31 об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Близько 80 % зазначених об'єктів були проакредитовані Радою музеїв, бібліотек та архівів (Museums, Libraries and Archives Council – MLA) [41]. Це підтверджує відповідність національним стандартам у сфері обслуговування відвідувачів та менеджменту, надання необхідної інформації та нагляду за колекціями.

Англія має найбільшу кількість музеїв – 2468 одиниць, за нею йде Шотландія із 495 музеями, в Уельсі функціонує 204 музею, а у Північній Ірландії – 87 музеїв [54]. Таким чином, просторовий розподіл музеїв в Англії з концентрацією на півдні та значною нестачею на півночі показує загальний розрив між двома регіонами. На південно-східний і південно-західний регіони Англії припадає значна частина, 36% музеїв країни, тоді як на північно-східний і північно-західний регіони припадає лише 10%.

Шотландія має найвищу щільність музеїв у Великобританії, по відношенню до населення – 9,1 на 100 тис. жителів. Уельс і південний захід Англії також показують значну вищу середню щільність музеїв – 6,5 на 100 тис. жителів. У

Північній Ірландії та Англії щільність музеїв нижча: 4,6 і 4,4 на 100 тис. жителів відповідно [54]. В Англії, Шотландії та Уельсі кількість музеїв скорочується. Навпаки, кількість музеїв у Північній Ірландії продовжує зростати. В Англії південний захід має найвищу щільність музеїв – 7,5 музеїв на 100 тис. мешканців. Східна Англія та південно-східні регіони мають щільність трохи вищу за середню – 5,3. З іншого боку, Західний Мідлендс, Північно-Східний і Північно-Західний регіони мають нижчу щільність музеїв, значну нижчу за середній показник по країні [58].

У Лондоні кількість музеїв на душу населення нижча за середню (лише 2,5 музею на 100 тис. осіб), але важливо відзначити, що в столиці є надзвичайно значущі та відомі музеї. Лондонські музеї, такі як Британський музей, Національна галерея та Музей природної історії, приваблюють значну кількість відвідувачів з усього світу [54].

Розподіл музеїв в Англії з півночі на південь, з більшою концентрацією в південних регіонах, є загальною тенденцією. Ця нерівність у розподілі музеїв має наслідки для вашого прибутку та розвитку туризму в північних регіонах, де страждає від останньої Великобританії менше музеїв. Така ситуація може обмежити можливості економічного зростання та розвитку туризму в цих усіх менш заможних районах.

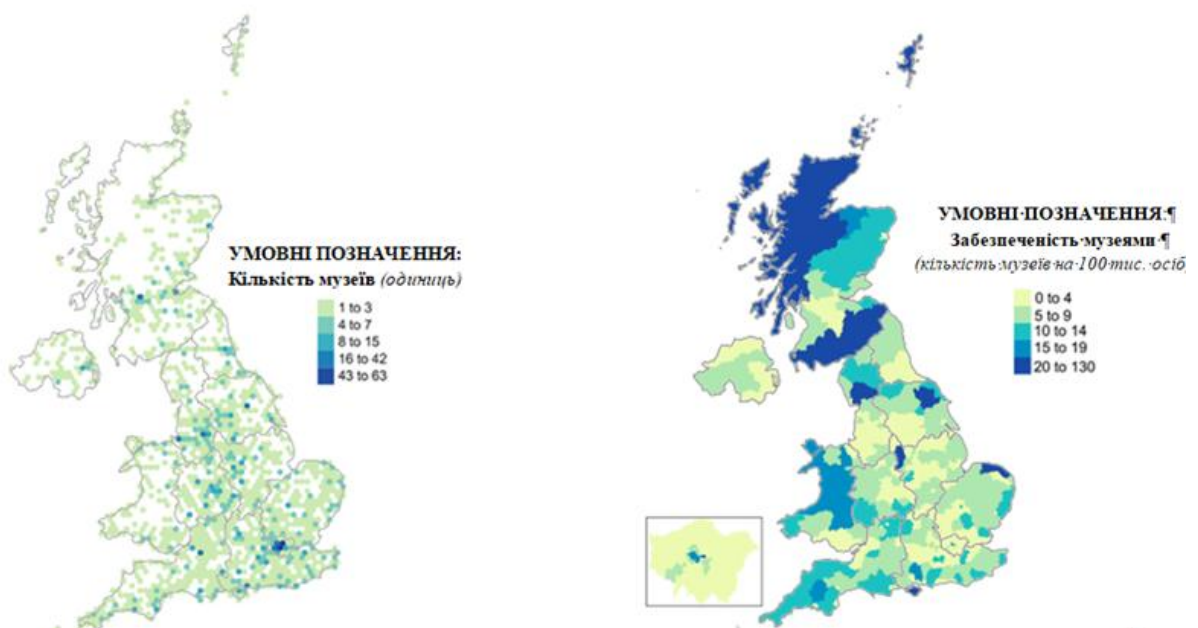

Рис. 3.4. Кількість музеїв та забезпеченість ними жителів Великобританії

Музеї можуть значно відрізнятись за розміром, сферою діяльності та охопленням аудиторії. Більші музеї, часто національні інституції, як правило, приваблюють глобальну аудиторію та мають ширший фокус щодо своїх колекцій та виставок. Ці музеї, такі як Британський музей і Національна галерея в Лондоні, мають великі ресурси та інфраструктуру, щоб обслуговувати мільйони відвідувачів щороку.

З іншого боку, менші музеї мають більш локальний фокус і тісно пов'язані зі своїми безпосередніми громадами. Ці музеї відіграють вирішальну роль у збереженні місцевої спадщини, забезпеченні освітніх програм і слугуванні культурними центрами для своїх громад. Хоча вони можуть не привабити стільки відвідувачів, як великі музеї, вони життєво важливі для виховання почуття ідентичності, популяризації місцевої історії та сприяння соціальному устрою прилеглих до них територій.

При аналізі розподілу музеїв важливо враховувати різні розміри та функції музеїв. У той час як великі музеї в Лондоні можуть залучати мільйони відвідувачів, менші музеї в інших регіонах відіграють життєво важливу роль у взаємодії з місцевими громадами та просуванні регіональної спадщини. Вплив і значення музеїв виходять за рамки лише кількості відвідувачів і охоплюють їхній внесок в освіту, збереження культури та розвиток громади.

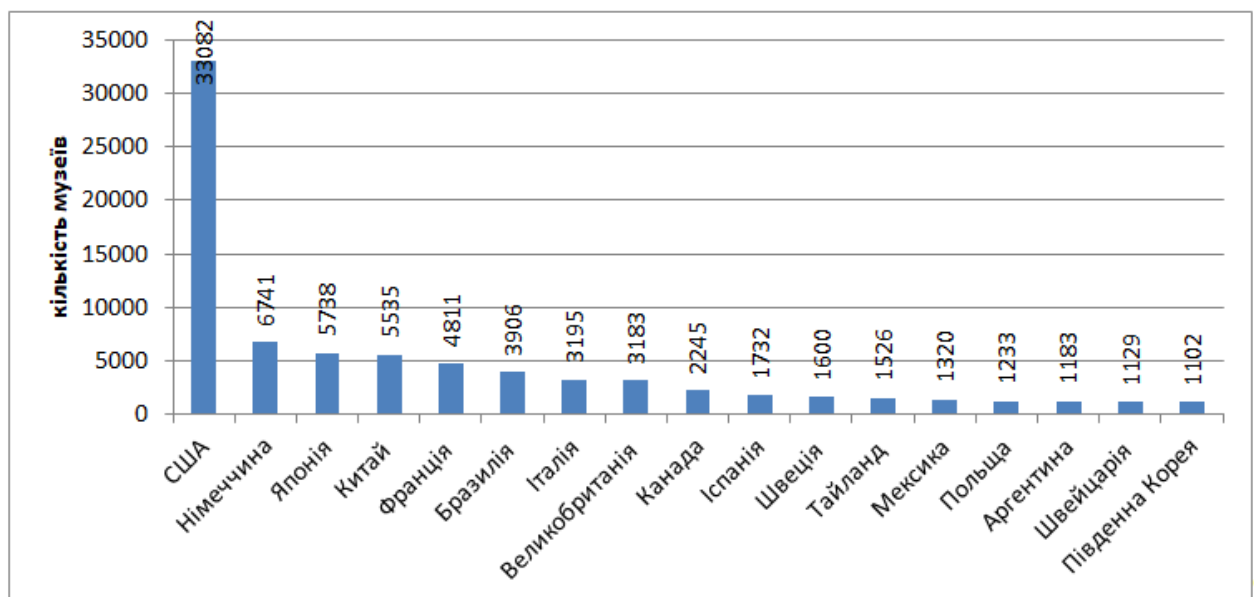

Рис. 3.5. Рейтинг країн світу за орієнтовною кількістю музеїв, 2022 р.
(побудовано за [19])

За даними Асоціації провідних туристичних атракцій (Association of Leading Visitor Attractions (ALVA)), яка представляє багато найкращих туристичних визначних пам'яток Великобританії, 10 найбільш відвідуваних визначних пам'яток Великобританії у 2020 році (коли багато визначних пам'яток було закрито через пандемію COVID-19) були: Тейт Модерн, Британський музей, Національна галерея, Музей природної історії, Музей V&A, Музей науки, Сомерсет Хаус, Лондонський Тауер, Королівські музеї Грінвіча та ін. [19].

Ці статистичні дані вказують на популярність музеїв і об'єктів культурної спадщини у Великій Британії та їх важливість для індустрії туризму країни.

Кожного року Асоціація провідних туристичних атракцій складає список місць, що мали найбільшу кількість відвідувань. Не зважаючи на те, що кожного року у цьому рейтингу є певні відмінності, проте національні картинні галереї та музеї, а також музефіковані сакральні споруди та історико-архітектурні пам'ятники входять до топ позицій за кількістю відвідувачів. Серед них можна назвати *Тауер, Національний історичний музей, Музей Вікторії та Альберта, Музей науки, Галерея Тейт Модерн, Національна галерея, Британський музей*. До ТОП-5 найбільш відвідуваних музеїв світу входять такі три відомі британські музеї як *Галерея Тейт Модерн, Природничий музей, Британський музей* [19].

У Сполученому Королівстві функціонують музеї всіх профілів та типів, значна частка яких визнана світовою спільнотою.

Найбільшим центром розвитку музейного туризму Великої Британії та Північної Ірландії, який привертає увагу значної кількості туристів з усіх куточків світу, є Лондон, де розташовані провідні музеї Сполученого Королівства. В першу чергу, це відомий Британський музей, що має історико-архіологічне спрямування.

Британський музей є одним із найзначніших і найвідоміших музеїв світу. Він має багату історію, що сягає його заснування в 1759 році, що робить його одним із найстаріших музеїв Сполученого Королівства. Величезна колекція

музею охоплює різні цивілізації та періоди часу, що приваблює значну кількість туристів [20].

Британський музей відомий своїми всеохоплюючими експозиціями про Стародавню Грецію та Рим, Стародавній Єгипет, Азію, Америку, Африку, острови Тихого океану, а також європейське прикладне мистецтво від Середньовіччя до Нового часу. Його нумізматична колекція, яка складається з монет і медалей, велика і налічує понад 750 тис. одиниць.

Одним із визначних аспектів **Британського музею** є його колекція рисунків і гравюр відомих художників, таких як Альбрехт Дюрер, Мікеланджело, Рафаель та Леонардо да Вінчі. Ці твори мистецтва додають музею культурного та мистецького значення (рис. 3.6.).

Серед визначних пам'яток колекції **Британського музею** – такі знакові артефакти, як Розеттський камінь, який відіграв вирішальну роль у розшифровці давньоєгипетських ієрогліфів, і фриз Парфенон з Акрополя в Афінах, Греція, створений відомим скульптором Фідієм близько 440 року до нашої ери [20]. Величезна колекція **Британського музею** та його історично значущі артефакти роблять його обов'язковим місцем для відвідування для туристів, які цікавляться історією, археологією та культурною спадщиною. Він служить освітнім і культурним закладом, пропонуючи відвідувачам можливість дослідити та оцінити різноманітні культури та цивілізації, які сформували історію людства.

Крім того, розташування **Британського музею** в Лондоні сприяє статусу міста як головного центру музейного туризму. Культурне життя Лондона в поєднанні з його численними музеями світового рівня та історичними пам'ятками приваблює значну кількість туристів з усього світу.

Британський музей продовжує відігравати важливу роль у сприянні культурному розумінню та вдячності через свої колекції, виставки та освітні програми. Він є цінним ресурсом для дослідників, вчених і відвідувачів, сприяючи збереженню та поширенню глобальної культурної спадщини [20].

Рис. 3.6. Британський музей [20]

Національна галерея в Лондоні є найбільшим художнім музеєм Велико-британії та відомим у всьому світі. Заснований у 1824 році, він містить велику колекцію європейського живопису, що робить його одним із провідних художніх музеїв світу [38] (рис. 3.7).

Рис. 3.7. Національна галерея [38]

Національна галерея є домом для виняткових робіт видатних європейських художників, таких як Ель Греко, Рубенс, Рафаель, Тиціан. Він також містить значний внесок відомих британських художників, таких як Гейнсборо, Констебл і Рейнольдс. Серед видатних шедеврів, представлених у галереї, – культова картина Ван Гога «Соняшники» та автопортрет Рубенса у віці 34 років [38].

Музей природної історії в Лондоні є одним із найстаріших і найвідоміших природничих музеїв у світі. Заснований у 1881 році, він присвячений вивченню та виставці різних аспектів природної історії [34].

Музей містить велику колекцію з понад 70 млн. екземплярів, що включає палеонтологічні, мінералогічні, зоологічні та ботанічні зразки з різних частин світу. Ці колекції містять вичерпний огляд еволюції та різноманітності життя на Землі.

Однією з визначних пам'яток музею є його чудова колекція скелетів динозаврів, яка включає відомий скелет диплодока. Скелет диплодока довжиною 26 метрів є центральним елементом, який захоплює відвідувачів своїми величезними розмірами та вражаючим експонатом. Галерея динозаврів у музеї дозволяє відвідувачам дослідити захоплюючий світ динозаврів і дізнатися про їхнє доісторичне існування (рис. 3.8).

Рис. 3.8. Музей природної історії [34]

Окрім колекції динозаврів, у *Музеї природної історії* є багато інших експонатів, які демонструють чудеса природи. Відвідувачі можуть ознайомитися з експонатами з біології людини, геології, ботаніки, ентомології та багато іншого. Музей пропонує велику кількість інформації про світ природи, забезпечуючи освітні та захоплюючі враження для відвідувачів будь-якого віку [34].

Окрім виставкових залів, *Музей природної історії* також відіграє активну роль у наукових дослідженнях та збереженні. Тут розташовані дослідницькі установи та лабораторії, де вчені та експерти проводять дослідження в різних галузях природної історії.

Музей природної історії в Лондоні є важливою установою, яка сприяє розумінню та цінуванню світу природи. Він приваблює велику кількість відвідувачів з усього світу, пропонуючи їм можливість дослідити чудеса природи та зануритися в захоплюючу історію та різноманітність життя на Землі [34].

Іншою важливою мистецькою установою в Лондоні є *Галерея Тейт*, яка була заснована в 1897 році. *Галерея Тейт* в основному зосереджується на британському мистецтві, зокрема на всебічній колекції англійського образотворчого мистецтва XVIII-XIX століть, що охоплює період до появи мистецтва. Галерея демонструє чудові роботи пейзажистів, таких як Блейк, Хогарт, Тернер, Констебль та Гейнсборо. Тут також представлені значні твори руху прерафаелітів, зокрема таких художників, як Данте Габріель Россетті, Джон Еверетт Мілле, Вільям Холман Хант та Едвард Берн-Джонс [22].

Окрім галереї Тейт у Лондоні, є також галереї Тейт у Сент-Ів у Корнуоллі та Ліверпулі. Ці філії сприяють просуванню та доступності британського мистецтва в різних регіонах.

Національна галерея та *галерея Тейт Модерн* разом з іншими відомими мистецькими закладами Лондона приваблюють значну кількість відвідувачів та ентузіастів мистецтва з усього світу. Ці музеї служать важливими культурними пам'ятками, зберігаючи та демонструючи виняткові твори мистецтва та відіграючи важливу роль у сприянні мистецькій оцінці та освіті [22].

Галерея Тейт Модерн є одним із найвизначніших музеїв сучасного мистецтва в світі (рис. 3.9.). Вона була відкрита в 2000 році і містить найбільшу колекцію творів мистецтва модерну. Експозиція галереї побудована за тематичним принципом, що є відмінністю від інших великих художніх музеїв. Тут можна оглянути роботи видатних художників, таких як Дюшам, Райнер, Далі, Джакометті, Пікассо, Матісс, Фрейд (онук відомого психоаналітика) та багатьох інших. Колекція включає різноманітні жанри і напрямки мистецтва, від живопису і скульптури до фотографії і інсталяцій [22].

Рис. 3.9. Галерея Тейт Модерн [22]

Деякі з класичних творів сучасного мистецтва, представлених у *галереї Тейт Модерн*, включають картину Генрі Мура «Труба» (1941 рік), шовкографію Річарда Гамільтона «Лондон, що гойдається» (1970 рік) та диптих Енді Уорхола «Мерилін» (1962 рік). Ці твори є символами модерного мистецтва і визнані світовими шедеврами.

Галерея Тейт Модерн приваблює значну кількість відвідувачів з усього світу, які приїжджають, щоб оцінити сучасне мистецтво та зацікавитися ним. Він розташований у Лондоні, популярному туристичному місці, що додає йому привабливості та доступності.

Національна портретна галерея, заснована в 1856 році і розташована в Лондоні, є гордістю Великобританії. Це перший у світі художній музей, присвячений портрету [40] (рис. 3.10). Місія галереї полягає в збереженні та демонстрації образів видатних особистостей упродовж усієї британської історії, від пізнього середньовіччя до сьогодення.

Рис. 3.10. Національна портретна галерея [39]

На відміну від традиційних художніх музеїв, які зосереджуються насамперед на художній цінності, **Національна портретна галерея** надає пріоритет історичному та культурному значенню людей, зображених на творах мистецтва. Його колекція включає широкий спектр художніх засобів, таких як картини, фотографії, бюсти, рисунки та карикатури. Хоча більшість робіт належить британським художникам, тут також представлені такі відомі європейські художники, як Гольбейн, Ван Дейк і Рубенс [40].

Серед відомих портретів, розміщених у галереї, є широко визнаний прижиттєвий портрет Вільяма Шекспіра, який приписують художнику Джону Тейлору. Ця картина має величезну історичну та культурну цінність, передає образ однієї з найвідоміших постатей англійської літератури.

Національна портретна галерея пропонує відвідувачам унікальну можливість познайомитися з обличчями та історіями впливових діячів, які сформували історію та культуру Великобританії. Його колекція та виставки дають змогу зрозуміти життя та досягнення видатних людей із різних галузей, зокрема політики, мистецтва, науки тощо. Розташування галереї в Лондоні, культурно-історичному центрі, додає їй привабливості та доступності як для туристів, так і для любителів мистецтва [40].

Лондонський Тауер, що датується XI-XIV століттями, є одним із найвизначніших музеїв-ансамблів у столиці Сполученого Королівства [11] (рис. 3.11). Він має велике історичне та культурне значення як одна із знакових пам'яток країни. Спочатку побудований як фортеця, протягом своєї довгої історії **Тауер** служив різним цілям.

Лондонський Тауер був королівською резиденцією, обсерваторією, місцем публічних страт, арсеналом, монетним двором, скарбницею, державним архівом та в'язницею. Комплекс складається з будівель різних періодів, створюючи архітектурний ансамбль, який протягом століть зберіг значну частину свого первісного вигляду. Два концентричних ряди фортечних стін із зубчастими вежами оточують комплекс, найвідомішою серед яких є Біла вежа [11].

Рис. 3.11. Лондонський Тауер [11]

Хоча офіційно названий палацом і фортецею Її Величності, *Лондонський Тауер* сьогодні функціонує переважно як музей. Його виставка демонструє різноманітні артефакти, включаючи зброю, знаряддя середньовічних тортур та королівські регалії. Серед визначних пам'яток — коштовності корони, зокрема скіпетри та корони, прикрашені одними з найбільших і найвідоміших у світі діамантами.

Відвідувачі *Лондонського Тауера* мають можливість дослідити його багату історію, заглибитися в життя монархів і в'язнів і побачити чудову колекцію експонатів. Музей пропонує екскурсії, освітні програми та інтерактивні виставки, які оживляють історії Тауера [11]. Його історичне значення в поєднанні з культовою архітектурою та інтригуючими виставками робить його популярним місцем для туристів і цінним культурним надбанням у центрі Лондона.

Вестмінстерське абатство, розташоване в центрі Лондона, є всесвітньо відомим релігійним та історичним місцем (рис. 3.12). Це одна з найбільш відвідуваних і захоплюючих пам'яток Сполученого Королівства, яка щорічно приваблює понад 3,5 мільйона відвідувачів. Вестмінстерське абатство має велике значення як Коронаційна церква, де протягом історії було короновано багатьох монархів.

Рис. 3.12. Вестмінстерське абатство [21]

Витоки абатства можна простежити до X століття, коли на цьому місці був заснований бенедиктинський монастир. Протягом століть абатство зазнавало різноманітних розширень та реконструкцій, що призвело до його чудової готичної архітектури, якою захоплюються сьогодні. Абатство відоме своїм складним різьбленням по каменю, високими арками та приголомшливими вітражами [12].

Однією з головних переваг для відвідувачів *Вестмінстерського абатства* є можливість дослідити гробниці та меморіали британських монархів, видатних діячів і літературних ікон. Багато королів і королев, включаючи королеву Єлизавету I і Марію, королеву Шотландії, поховані в абатстві. Такі відомі поети, як Джеффри Чосер і Вільям Вордсворт, також знаходять тут свій останній спочинок. Куточок поетів у абатстві є важливою зоною, присвяченою відомим письменникам, зокрема Вільяму Шекспіру та Чарльзу Діккенсу [4].

Окрім історичного та релігійного значення, у *Вестмінстерському абатстві є музей*, який демонструє багату спадщину абатства та його скарби. У музеї представлена колекція артефактів, рукописів та історичних документів, які дають змогу зрозуміти минуле абатства та його роль у формуванні британської історії. Відвідувачі можуть помилуватися дорогоцінними предметами, включно з ілюмінованими рукописами, старовинним текстилем і складними металевими виробами [4].

Вестмінстерське абатство продовжує бути активним місцем поклоніння, де проводяться релігійні служби та спеціальні заходи. Пропонуються екску-

рсії, які надають глибокі знання про історію абатства, архітектуру та видатних осіб, пов'язаних з ним. Безтурботна атмосфера абатства, разюча архітектура та можливість зануритися в багатовікову історію Великобританії роблять його обов'язковим місцем для відвідування туристами та улюбленою культурною пам'яткою Лондона.

Імперський військовий музей, розташований у Лондоні, є відомим музеєм, присвяченим документуванню історії та наслідків конфліктів за участю британських військ і сил Співдружності з часів Першої світової війни (рис. 3.13). Він забезпечує всебічне розуміння військових, соціальних і культурних аспектів війни через його величезну колекцію артефактів, фотографій, документів та інтерактивних експонатів. Метою музею є ознайомлення відвідувачів із особистим досвідом людей, які постраждали від війни, та ширшими наслідками глобальних конфліктів [25].

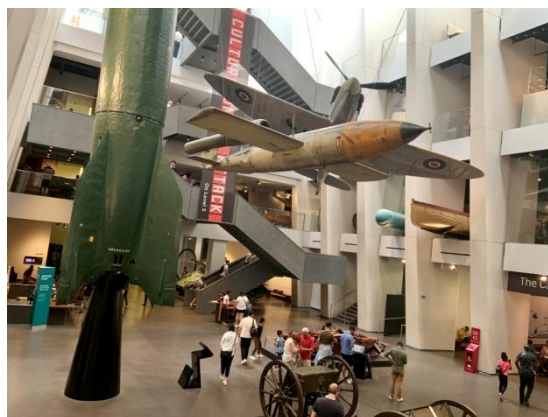

Рис.3.13. Імператорський військовий музей [25]

Музей Вікторії та Альберта, також відомий як V&A, є одним із найбільших у світі музеїв мистецтва та дизайну (рис. 3.14). Розташований у лондонському районі Південний Кенсінгтон, він містить величезну колекцію творів мистецтва, моди, текстилю, меблів, кераміки та фотографії різних періодів і культур. Широкий асортимент експонатів музею демонструє еволюцію художнього вираження та майстерності протягом історії, пропонуючи відвідувачам унікальну можливість досліджувати різноманітні мистецькі дисципліни [31].

Рис. 3.14. Музей Вікторії та Альберта [31]

Музей воскових фігур мадам Тюссо – популярна туристична пам'ятка, відома своїми реалістичними восковими фігурами відомих діячів зі сфери політики, історії, спорту, розваг (рис. 3.15). Розташований в різних містах світу, включаючи Лондон, музей дозволяє відвідувачам ближче познайомитися зі своїми улюбленими знаменитостями та історичними діячами. Ретельно виготовлені воскові фігури створюють реалістичні та інтерактивні враження, що робить його улюбленим місцем як для шанувальників, так і для туристів [27].

Рис. 3.15. Лондонський музей воскових фігур мадам Тюссо [27]

Музей Шерлока Холмса присвячений легендарному вигаданому детективу Шерлоку Холмсу, створеному сером Артуром Конан Дойлем (рис. 3.16). Розташований у Лондоні, музей створений як копія знаменитої резиденції Холмса з артефактами вікторіанської епохи, меблями та пам'ятними речами. Відвідувачі можуть досліджувати кімнати, вивчати атрибутику детектива та занурюватися у світ Шерлока Холмса, пізнаючи персонажа та літературний внесок автора [36].

Рис. 3.16. Музей Шерлока Холмса [36]

Серед визнаних за межами Сполученого Королівства музейних комплексів можна назвати наступні:

- **Національна та портретна галереї Шотландії.** У цих галереях, розташованих в Единбурзі, зберігаються великі колекції мистецтва, включаючи шотландські та міжнародні картини, скульптури та фотографії. Портретна галерея спеціально зосереджена на портреті, показуючи портрети видатних діячів Шотландії протягом усієї історії [39];
- **Національний музей Шотландії,** розташований в Единбурзі. Це один із провідних музеїв країни. Музей демонструє історію, культуру та природну спадщину Шотландії через різноманітні колекції, включаючи артефакти з археології, мистецтва, науки та техніки [37];
- **Художня галерея та музей Келвінгроув,** розташований у Глазго. Це одна з найпопулярніших пам'яток Шотландії. У музеї представлено широкий спектр експонатів, включаючи образотворче мистецтво, природничу історію та культурні артефакти, які дають змогу зрозуміти різні аспекти шотландської та міжнародної спадщини [43];
- **Центр спадщини шотландського віскі,** розташований в Единбурзі, цей центр пропонує занурення у світ шотландського віскі. Відвідувачі можуть дізнатися про історію, процес виробництва та дегустацію цього культового шотландського алкоголю [44];
- **Ешмолівський музей мистецтва та археології** в Оксфорді. Це найстаріший публічний музей у Великобританії, заснований наприкінці XVII століт-

- тя. У музеї зібрано величезну колекцію предметів мистецтва та археологічних об'єктів різних цивілізацій та епох [24];
- **Музей класичної археології.** Цей музей розташований у Кембриджі, зосереджується на класичних старожитностях і артефактах, пропонуючи зазирнути в мистецтво, культуру та історію Стародавньої Греції та Риму;
 - **Музей королівської зброї.** Музей присвячений зброї та броні, розташований у Лідсі. Колекція включає зброю, обладунки та військову техніку різних історичних періодів і культур [32];
 - **Місце народження Шекспіра. Цей будинок-музей,** розташований у Стретфорд-на-Ейвоні, зберігає місце народження відомого драматурга Вільяма Шекспіра. Відвідувачі можуть оглянути історичний будинок і дізнатися про життя та творчість Шекспіра [33];
 - **Будинок-музей Роберта Бернса** зосереджений в Аллоуей, Шотландія. Музей вшановує життя та творчість шотландського поета Роберта Бернса. Музей висвітлює його літературний внесок і шотландську культурну спадщину [35];
 - **Музей легендарної групи «The Beatles»** пропонує повний погляд на культуру рок-групу The Beatles. Музей розташований у Ліверпулі. Відвідувачі можуть ознайомитися з експонатами, які демонструють історію гурту, пам'ятні речі та культурний вплив їхньої музики [26].

Стоунхендж є однією із найвідоміших і найзагадковіших пам'яток давнини у світі. Розташований у Вілтширі, Англія, він складається з круглої композиції великих стоячих каменів, деякі з яких важать до 25 тонн. Вважається, що Стоунхендж був побудований між 3000 і 2000 роками до нашої ери, хоча його точне призначення та методи будівництва залишаються предметом дебатів. Він визнаний об'єктом Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО і приваблює численних відвідувачів, які приходять, щоб дивуватися його давньому та таємничому значенню [42].

Рис. 3.17. Стоунхендж [42]

Північно-англійський музей під відкритим небом **Біміш**, розташований неподалік міста Стенлі в графстві Дарем, північно-східна Англія. Метою створення музею є відтворення та збереження історії побуту краю кінця XIX – початку XX ст. Він охоплює величезну територію, і відвідувачі можуть досліджувати реконструйоване місто, село та промислові зони, включаючи шахту, школу, ферму та трамвай. Музей демонструє різні аспекти соціальної, культурної та промислової спадщини, забезпечуючи захоплюючий досвід життя в минулому. Відвідувачі можуть спілкуватися з костюмованими акторами, досліджувати історичні будівлі та дізнаватися про історію регіону через виставки та демонстрації [30].

Рис. 3.18. Музей Біміш [30]

Музей Біміш пропонує унікальну можливість повернутися в минуле та відчути красиви, звуки та запахи минулої епохи. Він пропонує навчальний та захоплюючий досвід для відвідувачів будь-якого віку, пропонуючи зазирнути в багату промислову та соціальну історію регіону.

Багато інших музеїв Великобританії (додаток А) відіграють важливу роль у розвитку туристичної та освітньої, науково-дослідної діяльності тощо.

Ці музейні напрямки сприяють культурному та історичному багатству відповідних регіонів, даючи відвідувачам можливість вивчати, оцінювати мистецтво та заглиблюватися в різні аспекти спадщини та творчості.

Ці музейні напрямки сприяють культурному та історичному багатству відповідних регіонів, даючи відвідувачам можливість вивчати, оцінювати мистецтво та заглиблюватися в різні аспекти спадщини та творчості.

3.3. Просторово-часові особливості розвитку музейного туризму Великобританії

Туризм є важливою частиною економіки Великої Британії та 5-ю за величиною галуззю у Великобританії. Музеї та галереї є ключовими рушійними силами британського туризму та відіграють значну роль у залученні відвідувачів і створенні британського бренду за кордоном.

Статистика свідчить про успіх музеїв у залученні відвідувачів: вісім із десяти найпопулярніших пам'яток Великобританії є національними музеями, а 50% дорослих Великобританії відвідали музеї чи галереї у 2018 році [19]. Зараз національні музеї і галереї відвідують більше ніж на 5 млн. осіб, ніж у 2009 році, і вони залишаються популярними серед іноземних відвідувачів (включно з відвідувачами як з розвинутих ринків, так і з нових ринків з великими витратами). 40% відвідувачів Великобританії вказали культуру як причину відвідування, а 43% відвідали музей або галерею під час перебування у Великобританії [19].

Міжнародна робота музеїв Великої Британії ще більше підвищує авторитет британської культури. Музеї сприяють економічному розвитку та місцевим інвестиціям у Великій Британії, залучаючи рекордну кількість відвідувачів, заохочуючи вторинні витрати, прямо чи опосередковано створюючи робочі місця

та роблячи території більш бажаними для інвестицій. Музеї є значним економічним і репутаційним активом для країни.

У відвідуваності музеїв у Сполученому Королівстві, одній із країн з найвищою сукупною відвідуваністю найбільш відвідуваних музеїв у світі, Лондон відіграв ключову роль, оскільки саме тут розташовано багато найбільш відвідуваних британських музеїв. Багато з найпопулярніших закладів столиці Великобританії спонсоруються Департаментом культури, медіа та спорту (DCMS) [29].

Розвиток музейного туризму у Великій Британії підтримується урядом шляхом надання фінансування та грантів. Департамент культури, медіа та спорту (DCMS) є урядовим відомством, відповідальним за сприяння туризму та культурній спадщині, і воно надає фінансування музеям і галереям для покращення їхніх приміщень і колекцій [23].

На розвиток музейного туризму у Великій Британії також вплинули зміни тенденцій у туристичній галузі. Наприклад, відбувся зсув у бік емпіричного туризму, коли відвідувачі хочуть отримати більш захоплюючий та інтерактивний досвід. Багато музеїв і галерей у Великій Британії відреагували на цю тенденцію, пропонуючи практичні виставки, інтерактивні дисплеї та віртуальну реальність.

Також на музейний туризм у Великій Британії вплинуло зростання цифрових технологій. Зараз багато музеїв і галерей пропонують онлайн-виставки та віртуальні тури, які дозволяють відвідувачам досліджувати їхні колекції з будь-якої точки світу. Це розширило охоплення музейного туризму та зробило його більш доступним для людей, які, можливо, не зможуть відвідати його особисто [51, 53, 64, 80].

На розвиток музейного туризму у Великій Британії також вплинула багата історія та культурна спадщина країни. Багато музеїв і галерей у Великій Британії розташовані в історичних будівлях і місцях, що додає їм привабливості та забезпечує унікальний досвід для відвідувачів. Наприклад, Британський музей розташований у будівлі XIX століття, а Лондонський Тауер є об'єктом Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, який щороку приваблює мільйони відвідувачів.

У перші два роки глобальної кризи охорони здоров'я музеї в усьому світі були змушені залишатися ближчими до відвідувачів протягом кількох місяців, оскільки країни вводили карантин і надзвичайні заходи, щоб обмежити поширення вірусу. Оскільки кількість відвідувачів музеїв скоротилася через вплив COVID-19 у 2020 і 2021 роках, установи зосередилися на зміцненні своїх цифрових відділів. Пандемія COVID-19 поставила перед британськими музеями та галереями безпрецедентні виклики. Протягом перших двох років кризи в галузі охорони здоров'я культурні заклади Великобританії були змушені закриватися на місяці.

Загальна кількість відвідувачів за 2019 рік, останній повний рік роботи багатьох музеїв Сполученого Королівства: Британський музей – 6,2 млн. відвідувачів, Tate Modern – 5,8 млн. відвідувачів, Національна галерея – 6,03 млн. відвідувачів, Природничий музей – 4,6 млн. відвідувачів, Музей V&A – 3,9 млн. відвідувачів, Музей науки – 3,3 млн. відвідувачів, Національний музей Шотландії – 2,2 млн. відвідувачів, Единбурзький замок – 2,2 млн. відвідувачів, Національний музей Кардіфа – 1,8 млн. відвідувачів, Художня галерея та музей Келвінгроув – 1,3 млн. відвідувачів [19].

У той час як у 2020-2021 рр. кількість відвідувачів скоротилася через закриття, загальна кількість відвідувачів музеїв Англії, які фінансуються урядом, включно з деякими з найпопулярніших закладів країни, частково відновилася в 2021-2022 рр., але залишилася набагато нижчою за показники до пандемії. Тим часом відвідуваність Національного музею Шотландії та Шотландської національної галереї є одними з найбільш відвідуваних безкоштовних пам'яток Шотландії, а також кількість відвідувань національних музеїв Уельсу, дотримувалася подібної тенденції, все ще відстаючи від допандемічного рівня у 2021 році.

У 2021-2022 рр. фінансовому році Tate Gallery Group, National History Museum і Science Museum Group були спонсорованими DCMS музеями в Англії з найбільшою кількістю відвідувачів [23].

До пандемії загальна кількість відвідувачів музеїв і галерей, спонсорованих DCMS, була досить стабільною на рівні близько 48,0 млн. відвідувань на

рік, досягнувши піку в 50,8 млн. у 2014-2015 рр. [23]. Були деякі зміни в обсязі цього збору даних, наприклад, включено відвідування Королівської збройової палати в Білій вежі з 2011-2012 рр. і далі та виключення архівів і музеїв Tyne & Wear з 2015 року [23].

За офіційними даними DSMS у 2020-2021 році близько 56 тис. іноземних туристів відвідали музеї та галереї Великобританії, що спонсоруються DCMS. Це на 99,8% менше порівняно з 23,6 млн. у 2019-2020 фінансовому році. Іноземці становили 2,1% усіх візитів у 2020-2021 рр., натомість у 2019-2020 рр. вони становили трохи більше половини від загальної кількості відвідувачів музеїв Великобританії [23].

Обмеження на міжнародні поїздки почали діяти в березні 2020 року і діяли до кінця року. Оцінки щорічних поїздок показують, що іноземні туристи здійснили 4,3 млн. візитів до Великобританії в 2020-2021 рр.; це було зменшення на 89,1% порівняно з 39,5 млн. у 2019-2020 рр., оскільки обмеження на подорожі, пов'язані з COVID-19, тривали [23].

Зменшення відвідувачів музеїв призвело до значних економічних втрат. У 2021-2022 рр. дохід від відвідувань музеїв Англії, що фінансуються урядом, був на 46% нижчим, ніж у 2019-2020 рр. За той же період середній економічний вплив ненаціональних музеїв в Англії знизився майже на 175 тис. британських фунтів.

У 2022 році серед музеїв Великобританії найбільш відвідуваними були Природничий музей (4,65 млн. осіб), Британський музей (4,1 млн. осіб), Tate Modern галерея (3,9 млн. осіб), Національна галерея (2,7 млн. осіб), Музей Вікторії та Альберта (2,4 млн. осіб), Лондонський музей науки (2,3 млн. осіб) та ін. (рис. 3.19). Зазначені музеї у 2022 році увійшли до списку 100 найбільш відвідуваних музеїв світу. Більшість зазначених музеїв розташовані у Лондоні [23].

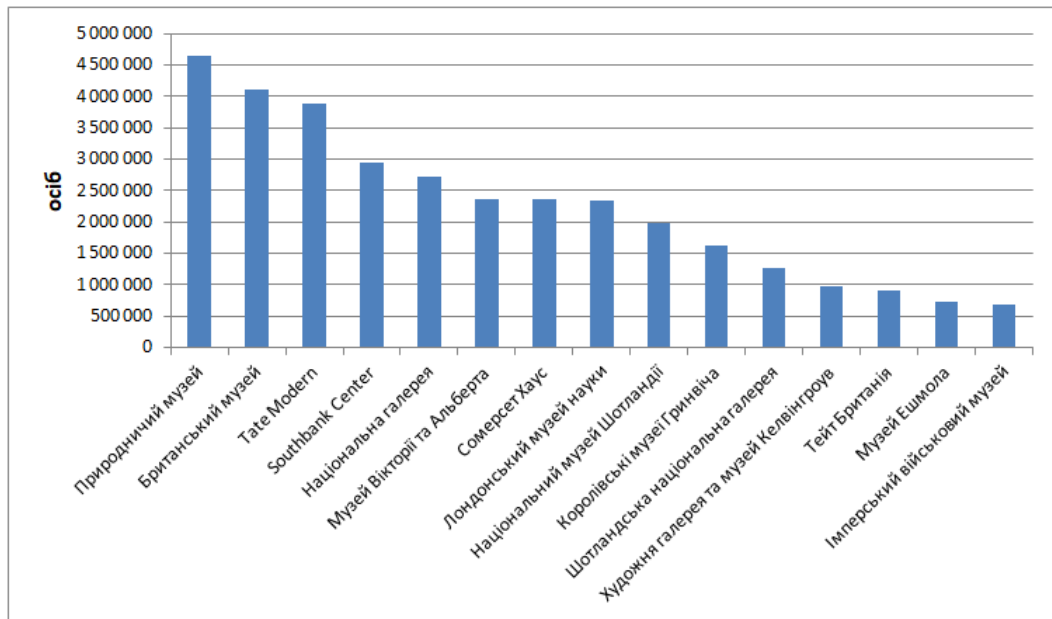

Рис. 3.19. Відвідуваність деяких музеїв Сполученого королівства, 2022 р.
(побудовано за [23])

Загальна кількість закордонних відвідувачів музеїв, спонсорованих Департаментом культури, медіа та спорту (DCMS) Англії, була значно нижчою у 2020-2021 рр. та 2021-2022 рр. порівняно з попередніми фінансовими роками через вплив пандемії коронавірусу (COVID-19) (рис. 3.20). З початком кризи в галузі охорони здоров'я кількість відвідувачів музеїв Англії, спонсорованих DCMS, впала лише до 54 тисяч. Хоча ця цифра зросла приблизно до 1,3 млн. з квітня 2021 року по березень 2022 року, вона залишалася набагато нижчою за рівень до пандемії.

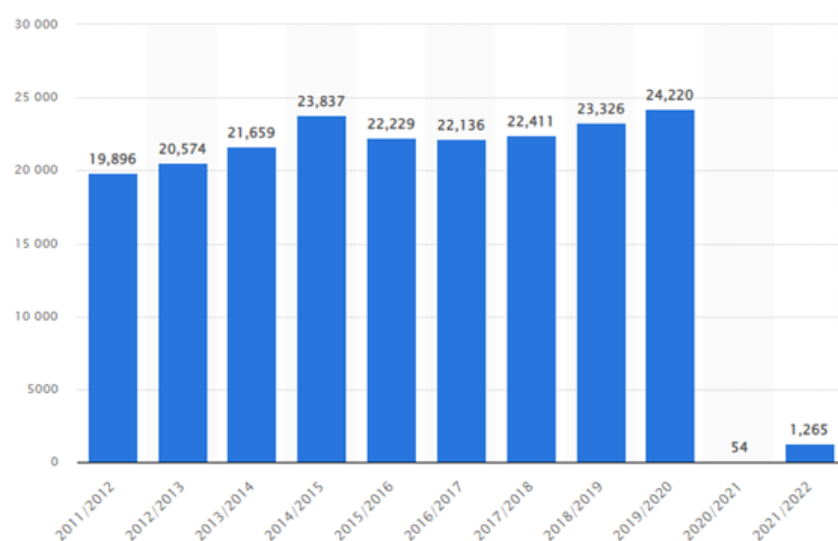

Рис. 3.20. Динаміка кількості закордонних відвідувачів музеїв Англії, спонсорованих DCMS, 2011-2022 рр. (тис. осіб) (побудовано за [23])

Окрім безцінної ролі збереження, інтерпретації та експонування культурних і наукових артефактів, музеї та галереї є важливими економічними рушійними силами. У 2022 році кількість працівників музейної, галерейної та бібліотечної індустрії у Великій Британії досягла піку в 108 тис., оговтавшись від наслідків пандемії коронавірусу (COVID-19) (рис. 3.21). Того року тільки музеї та галереї створили близько 53 тис. робочих місць, що становить приблизно 7,5 % зайнятості в культурному секторі Сполученого Королівства. Якщо зосередитися на доходах бібліотек, архівів і музеїв у Великій Британії, місячні цифри показують, що такі культурні установи, як правило, генерують найвищий дохід протягом літнього періоду, причому серпень є найприбутковішим місяцем.

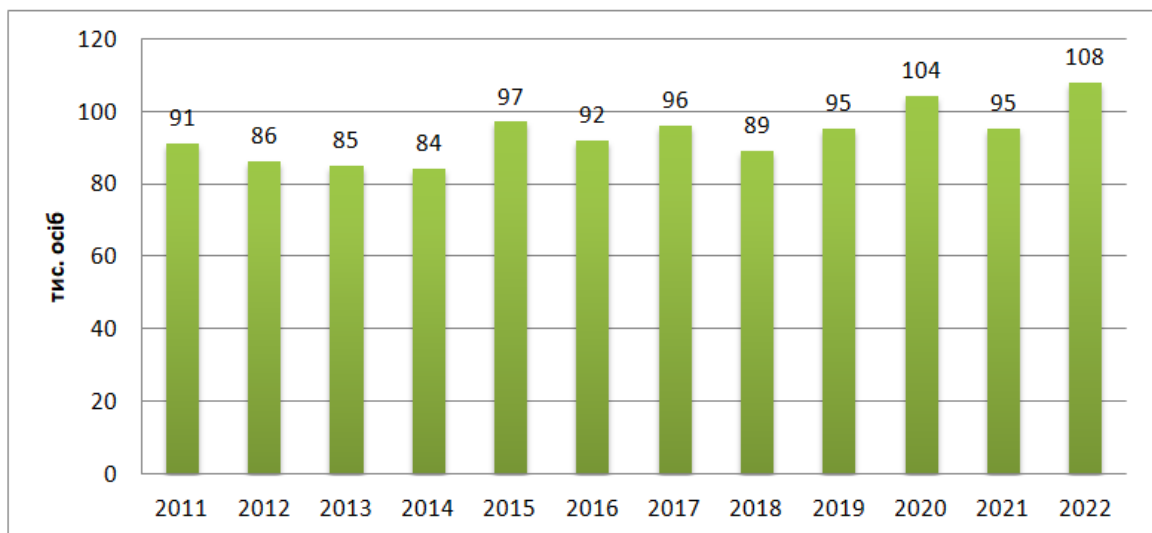

Рис. 3.21. Динаміка зайнятих в музеях, галереях і бібліотеках Великобританії (побудовано за [78])

За останні 10-15 років музейний туризм у Великій Британії та Північній Ірландії пережив значний розвиток і зростання [68]. Багата культурна спадщина регіону, історичні пам'ятки та музеї світового класу приваблюють велику кількість відвідувачів з усього світу.

Майбутні перспективи розвитку музейного туризму у Великій Британії та Північній Ірландії є багатообіцяючими. Багата культурна спадщина регіону, постійні інвестиції в музейну інфраструктуру та безперервні зусилля з організації цікавих виставок і досвіду, ймовірно, продовжуватимуть приваблювати відвідувачів. Крім того, прогрес у цифрових технологіях і віртуальному досвіді мо-

же ще більше підвищити доступність і привабливість цих музеїв для глобальної аудиторії.

Однак важливо враховувати потенційний вплив зовнішніх факторів, таких як економічні умови, геополітичні зміни та глобальні події на моделі туризму. Стійкість та інклюзивність у музейному туризмі разом із інтеграцією технологій для покращення досвіду відвідувачів, ймовірно, будуть ключовими напрямками майбутнього розвитку.

ВИСНОВКИ

1. У сучасному суспільстві музеї відіграють важливу роль у збереженні та інтерпретації нашої колективної спадщини, сприянні культурному взаєморозумінню та наданні освітнього досвіду. У всьому світі відбулося значне зміщення фокусів, оскільки вони еволюціонували від простих сховищ артефактів до динамічних установ, які взаємодіють із різноманітною аудиторією та вирішують сучасні проблеми, та громадських інституцій більш широкого масштабу.

Сучасний музей – це багатогранний заклад, який виконує різноманітні функції, серед яких можна назвати консервацію та збереження, оскільки музеї слугують хранителями культурних, мистецьких і наукових артефактів, зберігаючи їх для майбутніх поколінь; освіта та навчання, оскільки музеї є важливими освітніми ресурсами, які пропонують широкий спектр освітніх програм, виставок та інтерактивних заходів. Вони надають можливості для формального та неформального навчання, сприяючи допитливості, критичному мисленню та культурному розумінню; дослідження та наука – музеї займаються науково-дослідницькою діяльністю, щоб поглибити розуміння предметів і колекцій, які вони зберігають. Вони роблять внесок у наукові знання через академічну співпрацю, публікації та конференції, просуваючи різні галузі дослідження; культурне представлення та різноманіття: музеї прагнуть відобразити різноманітність культур, історій та перспектив у своїх колекціях та виставках. Вони відіграють вирішальну роль у боротьбі зі стереотипами, сприяють інклюзивності та діалогу навколо соціальних і культурних питань; залучають громади, оскільки вони служать громадськими просторами, об'єднуючи людей за допомогою виставок, заходів та інформаційних програм. Вони роблять внесок у соціальну структуру своїх спільнот, діючи як платформи для публічного дискурсу та спільного досвіду. Таким чином, музеї виконують ряд важливих соціальних та культурних функцій. Крім того, музеї сприяють економіці через створення робочих місць, туризм і культурний туризм. Вони приваблюють відвідувачів з усього світу, стимулюючи місцевий бізнес і покращуючи загальний досвід відвідувачів.

Загалом сучасні музеї перетворилися на інклюзивні, інтерактивні та соціально свідомі установи, які відіграють важливу роль у збереженні, інтерпретації та просуванні культурної спадщини, задовольняючи потреби та інтереси сучасного суспільства.

2. Проаналізовано історію розвитку музеїв у світі в цілому та Європі зокрема. Визначено, що спочатку колекції збиралися приватними особами для власних потреб, згодом – з метою показу їх дослідникам і вченим. У другій половині XIX століття відбулася серія всесвітніх ярмарків, починаючи з Великої виставки 1851 року, проведеної в Лондоні, популяризованої серед пересічних громадян, що відвідували музеї для відпочинку. У той період музеї також сприймалися як освітні центри як урядом, так і громадськістю. Потенційна аудиторія музеїв стала значно більшою та суттєво розширилася.

3. Досліджено просторово-часові особливості музеїв Великобританії, визначено найбільш відвідувані музеї Сполученого Королівства, серед яких можна назвати: *Британський музей (Лондон)* як один із провідних музеїв світу, він демонструє величезну колекцію мистецтва та артефактів різних цивілізацій, приваблює мільйони відвідувачів щороку; *Національну галерею (Лондон)*, розташовану на Трафальгарській площі, містить велику колекцію західноєвропейського живопису XIII-XIX століття, включаючи роботи таких відомих художників, як Леонардо да Вінчі, Ван Гог і Моне; *Музей природної історії (Лондон)* відомий своїми знаковими експонатами динозаврів і великими колекціями природознавства, є популярним місцем, особливо для сімей; *Музей Вікторії та Альберта (Лондон)* присвячений мистецтву та дизайну, його колекція налічує понад 5 тис. років. Він демонструє декоративне мистецтво, моду, фотографію тощо; *Тейт Модерн (Лондон)*, розташований у будівлі колишньої електростанції на березі Темзи, – це музей сучасного мистецтва, який демонструє сучасні твори мистецтва.

Зазначені музеї, як і багато інших, незмінно приваблюють велику кількість туристів з різних країн. Відвідувачі цих музеїв приїжджають як з інших регіонів Сполученого Королівства, так і з інших країн. Сполучені Штати зали-

шаються значним джерелом міжнародних туристів, причому значну частину складають відвідувачі з Європи.

Більшість цих музеїв розташовані в Лондоні, який є головним центром культурного туризму. Однак інші міста Великої Британії та Північної Ірландії, такі як Единбург, Манчестер і Йорк, також можуть похвалитися популярними музеями та історичними пам'ятками, що приваблюють туристів.

Музеї роблять свій внесок у яскравий культурний ландшафт Лондона та інших міст та регіонів Сполученого Королівства та приваблюють туристів з усього світу, які прагнуть відвідати ці захоплюючі та збагачуючі пам'ятки.

Загалом, з її різноманітним набором музеїв, історичних місць і культурних пам'яток Велика Британія та Північна Ірландія готові залишатися важливими гравцями у світовій індустрії музейного туризму, пропонуючи збагатити досвід для відвідувачів з усіх куточків світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабарицька, В. К. Короткова, А. Я., Малиновська, О. Ю. (2007). Екскур-
сознавство і музеєзнавство: навчальний посібник, Київ: Альтерпрес, 2007.
2. Вайдахер, Ф. (2005). Загальна музеологія: Посібник. Львів: Літопис.
3. Вербицька, П. В. , Пасічник, Р. Е. (2017). Музей як комунікативний та
освітній простір: навч. посіб. Львів: Вид-во Львів. політехніки.
4. Вестмінстерське абатство. Енциклопедія Британіка. URL:
<https://www.britannica.com/biography/John-de-Feckenham>
5. Вишнеvsька, О. О. Парфіненко, А. Ю. , Сідоров, В. І. (2011). Туристичне
країнознавство: Підручник. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.
6. Гайда, Л. А. (2006). Музеєзнавство в закладах освіти: Навч.-метод. посіб-
ник. Кіровоград: Видавництво КОППО.
7. Гурова, Д.Д., Біляченко, В.Д., Фролова, М.О. (2009). Туристське країноз-
навство: навчальний посібник. Запоріжжя, ЛПС.
8. Дахно, І.І., Тимофіїв, С.М. (2011). Країни світу: енциклопедичний довід-
ник. Київ: МАПА.
9. Де Блій, Г., Муллер, П., Шаблій, О. (2004). Географія, світи, регіони, кон-
цепти. Київ: Либідь.
10. Законі України «Про музеї і музейну справу» від 25.09.2020 р.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#Text>
11. Інформаційний бюлетень Матадор. URL:
<https://matadornetwork.com/read/tower-of-london/>
12. Історія Вестмінстерського абатства. Офіційний сайт Вестмінстерського
абатства. URL: <https://www.westminster-abbey.org/about-the-abbey/history>
13. Казьмирчук, М. (2020). Вивчення музейного туризму у новітніх зарубіж-
них дослідженнях. *Етнічна історія народів Європи* (53). 182-189. URL:
<http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2017/53/articles/28.pdf>
14. Клець, В. К. (2018). Історія Великої Британії: посібник. Д.: РВВ ДНУ.
15. Кривошея, І. І., Барвінок, О. В. (2017). Історія Великої Британії: підруч-
ник. К.: КНТ.

- 16.Любіцева, О. О., Шпарага, Т. І. (2021). Музейний туризм: навчальний посібник. Київ.
- 17.Микульчик, Р. та ін. (2012). Словник-довідник термінології музейництва. Львів: Вид-во Львівської політехніки.
- 18.Офіційний сайт Американського музею природної історії. URL: <https://www.amnh.org/>
- 19.Офіційний сайт Асоціації провідних туристичних атракцій. URL: <https://www.alva.org.uk/details.cfm?p=423>
- 20.Офіційний сайт Британського музею. URL: <https://www.britishmuseum.org/>
- 21.Офіційний сайт Вестмінстерського абатства. URL: <https://www.westminster-abbey.org/>
- 22.Офіційний сайт Галереї Тейт. URL: <https://www.tate.org.uk/>
- 23.Офіційний сайт Департаменту культури, медіа та спорту. URL: <https://www.gov.uk/government/organisations/department-for-culture-media-and-sport>
- 24.Офіційний сайт Ешмолівського музею мистецтва та археології. URL: <https://www.ashmolean.org/> Офіційний сайт Музею класичної археології. URL: <https://www.classics.cam.ac.uk/museum>
- 25.Офіційний сайт Імператорського військового музею. URL: <https://www.iwm.org.uk/>
- 26.Офіційний сайт Ліверпульського музею Бітлз. URL: <https://liverpoolbeatlesmuseum.com/>
- 27.Офіційний сайт Лондонського музею Воскових фігур мадам Тюссо. URL: <https://www.madametussauds.com/london/>
- 28.Офіційний сайт Міжнародної ради музеїв. URL: <https://icom.museum/en/>
- 29.Офіційний сайт Міністерства з питань культури, ЗМІ та спорту Великобританії. URL: <https://www.gov.uk/>
- 30.Офіційний сайт музею Біміш. URL: <https://www.beamish.org.uk/>
- 31.Офіційний сайт Музею Вікторії та Альберта. URL: <https://www.vam.ac.uk/>
- 32.Офіційний сайт Музею королівської зброї. URL: <https://royalarmouries.org/venue/royal-armouries-museum/>

- 33.Офіційний сайт Музею місця народження Шекспіра. URL:
<https://www.shakespeare.org.uk/visit/shakespeares-birthplace/>
- 34.Офіційний сайт Музею природної історії. URL: <https://www.nhm.ac.uk/>
- 35.Офіційний сайт Музею Роберта Бернса. URL:
<https://www.dgculture.co.uk/venue/robert-burns-house/>
- 36.Офіційний сайт Музею Шерлока Холмса. URL: <https://www.sherlock-holmes.co.uk/>
- 37.Офіційний сайт Національного музею Шотландії. URL:
<https://www.nms.ac.uk/national-museum-of-scotland/>
- 38.Офіційний сайт Національної галереї. URL:
<https://www.nationalgallery.org.uk/>
- 39.Офіційний сайт Національної портретної галереї Шотландії. URL:
<https://www.nationalgalleries.org/visit/scottish-national-portrait-gallery>
- 40.Офіційний сайт Національної портретної галереї. URL:
<https://www.npg.org.uk/>
- 41.Офіційний сайт Ради музеїв, бібліотек та архівів:
<https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/ukgwa/20110802101715/>
- 42.Офіційний сайт Стоунхендж. URL: <https://www.stonehenge.co.uk/>
- 43.Офіційний сайт Художньої галереї та музею Келвігроув. URL:
<https://www.glasgowlife.org.uk/museums/venues/kelvingrove-art-gallery-and-museum>
- 44.Офіційний сайт Центру спадщини шотланського віскі. URL:
<https://www.scotchwhiskyexperience.co.uk/>
- 45.Офіційний сайт ЮНЕСКО. URL: <https://www.unesco.org/en>
- 46.Руденко, С. Б. (2012). Музейна пам'ятка: соціокультурна сутність та місце в системі історико-культурних цінностей: монографія. Київ : НАКК-КІМ.
- 47.Рутинський, М. Й. , Стецюк, О. В. (2008). Музеєзнавство: Навч. посіб. Київ: Знання.
- 48.Салата, О.О. (2015). Основи музеєзнавства: навчально-методичний посібник. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД».

- 49.Скус, О. В. (2020). Основи історичного музеєзнавства : навч. посіб. для студ. іст. ф-ту. Умань : Візаві.
- 50.Смаль І. В. (2010). Туристичні ресурси світу. Ніжин: Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя.
- 51.Цифрова трансформація Британського музею. URL:
<https://blooloop.com/museum/in-depth/the-digital-transformation-of-the-british-museum-2/>
- 52.Aronsson, P, and Elgenius, G. (2015). National Museums and Nation-Building in Europe 1750-2010 : Mobilization and Legitimacy, Continuity and Change. Milton Park, Abingdon, Oxon: Routledge.
- 53.Atay, L., Yüksel,T. (2020). Use of technology in musueums, sample applications. *Journal of Global Tourism and Technology Research, Volume 1, Issue 2*. URL: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1554420>
- 54.Ballatore, A., Candlin, F. (2023) A geography of UK museums. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 48, 213-229. URL:
<https://doi.org/10.1111/tran.12578>
- 55.Bennett, T. (1995). The Birth of the Museum: History, Theory, Politics. London and New York: Routledge.
- 56.Brent, W., Carr, N., Cooper, C. (2003). Managing educational tourism. London:Cromwell Rpress.
- 57.Cameron, F., & Kelly, L. (2014). Hot topics, public culture, museums
- 58.Candlin , F. , Larkin , J. , Ballatore , A. Poulouvasilis , A. Mapping Museums 1960–2020 : A report on the data . URL:
<https://museweb.dcs.bbk.ac.uk/static/pdf/MappingMuseumReportMarch2020.pdf>
- 59.Conn, Steven (1998). Museums and American Intellectual Life, 1876–1926. Chicago: The University of Chicago Press.
- 60.Cossons, N. (1989). The museum explosion: museums in the industrialized world, 1800-2000
- 61.Cultural heritage tourism. Washington, 2014. URL:
<http://www.livable.org/storage/documents/reports/CBC/culturalheritagetourism.pdf>

62. Farrell, B. (2010). Demographic Transformation and the Future of Museums. An initiative of the American Association of Museums. Washington. URL: <http://www.aam-us.org/docs/center-for-the-future-of-museums/demotransaam2010.pdf>
63. Findlen, P. (1996). Possessing Nature: Museums, Collecting, and Scientific Culture in Early Modern Italy. Berkeley: University of California Press.
64. Hawkey, R. Learning with digital technologies in museums, science centres and galleries. URL: <https://telearn.archives-ouvertes.fr/hal-00190496/document>
65. Heritage Tourism Handbook: A How-to-Guide for Georgia. Washington, 2010. URL: <http://www.georgia.org/wp-content/uploads/2013/09/GA-Heritage-Tourism-Handbook.pdf>
66. Housen, A. (1987). Three Methods for Understanding Museum Audiences. *Museum Studies Journal*, Spring-Summer. URL: www.vtshome.org/.../3MethodsforMuseumAudiences.pdf
67. Johnson, J.; Thomas, B. (1992). Tourism, museums & the local economy: the economic impact of the North of England Open Air Museum at Beamish.
68. Khaustova, K., Udvorgeli, L., & Chori, M. (2022). The potential of museums in the context of international tourism development. *Економіка та суспільство*, (40). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-75>
69. Kotler, Neil G., Kotler, Philip, Kotler, Wendy I. (2008). Museum marketing and strategy: designing missions, building audiences, generating revenue and resources. San Francisco: Jossey-Bass.
70. Lehman, Timothy W. Museum History and Development. URL: https://eprints.utas.edu.au/8527/13/Chapter_2_lehman.pdf
71. Macdonald, S. (1998). The politics of display : museums, science, culture. London ; New York : Routledge.
72. McCall, V. (2014). Museums and the «new museology»: theory, practice and organisational change. *Museum Management And Curatorship* (29), Iss. 1. 19–35
73. Miles, R. S. (1986). Museum audiences. *International journal of museum management and curatorship* (5), Iss. 1. 73–80

74. Murtagh, W. J. (2005). *Keeping Time: The History and Theory of Preservation in America*. New York: Sterling Publishing Company.
75. Pearce, S. (1992). *Museums, objects, and collections: A cultural study*
76. Schorch, Ph. (2013). The experience of a museum space. *Museum Management And Curatorship* (28), Iss. 2. 193–208.
77. Shamsidar, A. et al. (2015). Adapting Museum Visitors as Participants Benefits their Learning Experience? *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 168. 156-170
78. Statista. <https://www.statista.com/statistics/284959/museum-gallery-and-library-economy-employment-in-the-united-kingdom-uk/>
79. The economic impact of museums and galleries. By Museums Association : <https://www.culturehive.co.uk/wp-content/uploads/2013/04/MA-economy-loves-museums.pdf>
80. The impact of digital technology on arts and culture in the UK. POSTNOTE 669 May 2022. URL: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/POST-PN-0669/POST-PN-0669.pdf>
81. Visitor motivation in online museum audiences. URL: <http://www.intk.com/en/ideas/visitor-motivation-in-online-museum-audiences>
82. Walzl, C. Museums for visitors: Audience development. A crucial role for successful museum management strategies. URL: <http://www.intercom.museum/documents/1-4walzl.pdf>
83. Lord, B., Lord, G. (1997). *The Manual of Museum Management*.
84. Janes, Robert R. (2009). *Museums in a Troubled World Renewal, Irrelevance or Collapse?*
85. Офіційний сайт Американського Альянсу Музеїв. URL: <https://www.aamus.org/>
86. Офіційний сайт Міжнародної ради музеїв. URL: <https://icom.museum/en/>
87. Офіційний сайт Асоціації музеїв. URL: <https://www.museumsassociation.org/>
88. Офіційний сайт Смітсонівського інституту. URL: <https://www.si.edu/>

89. Hooper-Greenhill, E. (2000). *Museums and the Interpretation of Visual Culture*. London: Routledge
90. Weil, S. E. (1999). From Being about Something to Being for Somebody: The Ongoing Transformation of the American Museum. *Daedalus*, 128(3), 229–258. <http://www.jstor.org/stable/20027573>
91. Hein, G.E. (1995). *Evaluating Teaching and Learning in Museums*. Chapter 17. London: Routledge. 189-203
92. Watson, S., Knell, S., Amundsen, B. A., Bounia, A. Bodenstein, F. National museums making history in a diverse Europe. URL: https://www.academia.edu/12974368/National_Museums_Making_History_in_A_Diverse_Europe